

Quaderns de la Càtedra Josep Anton Baixeras

LITERATURA, IDENTITAT I DRET

IDENTITAT, LITERATURA I DRET

Coordinació de
Magí Sunyer

Tarragona, 2017

PUBLICACIONS DE LA UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

Av. Catalunya, 35 - 43002 Tarragona

Tel. 977 558 474 · publicacions@urv.cat

www.publicacions.urv.cat

1a edició: octubre de 2017

ISBN (paper): 978-84-8424-639-8

ISBN (PDF): 978-84-8424-640-4

DOI: 10.17345/9788484246398

Dipòsit legal: T 1338-2017

Cita el llibre.

Consulta el llibre a la nostra web.

Llibre sota una llicència Creative Commons BY-NC-SA.

Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili és membre de la Unión de Editoriales Universitarias Españolas i de la Xarxa Vives, fet que garanteix la difusió i comercialització de les seves publicacions a nivell nacional i internacional.

ÍNDIX

Pròleg.....	7
<i>Montserrat Corretger</i>	
El Dret català en la Història de Catalunya	11
<i>Antoni Jordà Fernández</i>	
Sobre els discursos múltiples de la identitat	21
<i>Pompeu Casanovas</i>	
De Dalí a Gaudí: La construcció de la identitat artística a Catalunya... ..	43
<i>Joan Cuscó i Clarasó</i>	
El discurs abolicionista de l'Entesa dels Catalans. La intervenció de Josep Anton Baixeras al Senat el 28 de desembre de 1977	61
<i>Isabel Baixeras Delclòs</i>	
Intervenció de Josep Anton Baixeras al Senat el 28 de desembre de 1977	77
<i>Josep Anton Baixeras Sastre</i>	

PRÒLEG

Montserrat Corretger
Universitat Rovira i Virgili

Les III Jornades de la Càtedra Baixeras, celebrades la tardor de 2016, uneixen en una síntesi encara massa inèdita la identitat, la literatura i el dret. Per analitzar les idees i les tensions que vinculen aquests conceptes i disciplines, es va comptar amb la participació del Dr. Antoni Jordà Fernández, catedràtic d'Història del Dret i de les Institucions a la Universitat Rovira i Virgili; del Dr. Pompeu Casanovas, *Research Professor* a La Trobe University (Austràlia) i professor a la Universitat Autònoma de Barcelona, i del Dr. Joan Cuscó Clarasó, professor de la Universitat de Barcelona i membre de la Societat Catalana de Filosofia. Finalment, recuperem un text d'Isabel Baixeras Delclòs, advocada i neboda de Josep Anton Baixeras, presentat en les I Jornades de la Càtedra, que no va ser publicat aleshores i que per la idoneïtat del tema incloem ara en l'edició de les terceres.

Els textos que aquí es presenten demanen una lectura lenta i reflexiva, una assimilació en petites dosis. Només així se'n pot albirar la profunditat, es pot percebre la necessitat dels plantejaments que s'hi fan i es pot fruitir de l'immens plaer de cercar i trobar les respostes a les qüestions que s'hi enceten.

I és que només a través d'una immersió rotunda i pausada en cadascun dels assaigs entendrem les possibles relacions entre identitat, literatura i dret i obtindrem el goig de la comprensió de complicitats que encara no havíem descobert fins ara.

És així com ens adonarem del fil rectilini que des del segle VIII fins a l'actualitat travessa el dret català, en cadascuna de les etapes de la seva evolució, d'ençà de les normes dictades pels reis francs, les *capitulària*. Amb els nuclis polítics propis que apareixen a finals del s. X sorgeixen els *Usatges*, una primera regulació jurídica de la societat feudal catalana, i a partir de les acaballes del s. XII i durant el s. XIII s'observa com les antigues cúries i assemblees dels comtats es transformen en les Corts estamentals, on rei i

Corts esdevenen les fonts principals de la producció del dret. Neix, doncs, el dret català unit a la llengua i nès una primera manifestació organitzada, una primera literatura especialitzada professionalment. Anton Jordà ens duu des d'aquí, i a través dels segles, en un itinerari atractiu i documentat amb rigor, al coneixement de cada estadi del corpus jurídic del Principat: els capítols de cort, els actes de cort, les constitucions de Corts, el dret marítim, el dret i institucions de la Catalunya medieval i moderna, quan, des del segle xv i fins al 1704, s'imposaren tres compilacions com a instrument de recopilació de les lleis vigents, amb totes les variants i excepcions que cada moment polític i cada cort reial imposava. Ens assabentem de l'abast i objectiu del Decret de Nova Planta de Felip V:

Era una regulació inspirada en un objectiu clar: assegurar la llibertat d'acció de la corona atenent la conveniència suprema del rei i de l'Estat, eliminant els obstacles que ho impedissin, introduint les institucions més adients per garantir el control total del territori i, en definitiva, consolidant la creació del dret com una atribució única i exclusiva del rei: Catalunya deixaria de tenir un mecanisme legislatiu propi.

Cal seguir aquest fil que ens ofereix el Dr. Jordà fins a unes conclusions quasi elèctriques, en què ens fa circular destrament, amb informacions successives, amb pas segur, fins a l'actualitat. Ens ha bastit el marc històric i jurídic on anirem situant les aportacions que van forjant aquest llibre.

Per la seva part, el Dr. Pompeu Casanovas ens incita a pensar i a sortir de l'àmbit de la parcel·la de realitat on ens movem per establir-nos en aquella veritat oculta —potser la que invocava Pere Calders—, en aquells angles d'enfocament on, per comoditat o per inèrcia, no ens acostumem a situar. Només així podrem anar i venir sense por per dreceres, corriols i camins rals del coneixement on no ens havíem atrevit a circular encara i descobrir així terres inexplorades, paisatges nous: «alguns components diferents de la identitat —personal, lingüística, cultural, política i jurídica— que poden ser tractats analíticament de forma separada, però que normalment es presenten junts i mesclats en l'experiència de la vida quotidiana». I ens adverteix: «Defensaré que el que sembla nou és en realitat antic, i que la llengua és un component important, però no l'únic ni el més determinant, en aquest tema. I defensaré també que hi ha dimensions distintes en aquesta unitat sincrètica.» Aquest és el panorama on Pompeu Casanovas ens situa i ens sorprèn amb la seva magna cultura humanística i científica. Aprenem des del seu discurs nou i engrescador, que abasta d'un confí a

l'altre del saber humà a partir de relacions originals i de descobertes que ens captiven. Ens explica les dificultats amb què ens trobem per passar de l'individu a la col·lectivitat, com filòsofs i sociòlegs han bastit teories que difícilment satisfan les preguntes sobre aquesta evolució i la incidència absoluta que té aquest procés en la forja de la identitat. Insisteix en el fet que no es pot passar del terreny social al cultural sense la mediació de la construcció de dades: «La construcció *institucional* i la construcció *narrativa* permeten aclarir molts d'aquests passos intermedis, que poden variar segons els grups socials, el temps i l'espai on són formulats.» Trobarem en aquest assaig il·lustracions, o gairebé il·luminacions, sobre les relacions entre identitat i cultura que abasten literatura, pintura, música i dret i ens duen a reflexionar sobre els processos que les han generades. I és que «la narració, el relat, el discurs, quan es posen en contacte amb la cognició social, aconsegueixen un paper important en la creació i transmissió de la identitat cultural». Breu: Pompeu Casanovas advoca per un pensament no parcel·lat que en la seva amplitud i en el seu rigor teòric i documental ens obliga a qüestionar i a comprendre des d'una òptica crítica que defuig la instal·lació en espais coneguts i confortables i ens exigeix pensar —com aconsellava Gabriel Ferrater— sempre més del que l'ocasió demana.

El Dr. Joan Cuscó i Clarasó centra la seva reflexió en la forja de la identitat cultural catalana a partir de l'arquitectura, la pintura i la literatura. Parteix de la valoració que Francesc Pujols i Salvador Dalí van fer de Gaudí en entendre'l com a «baula imprescindible de l'art català contemporani», amb el pintor Marià Fortuny i sota l'advocació filosòfica i mística de Ramon Llull. Ens descobreix així un altre espai —en els anys vint i trenta— dins «la construcció d'una “tradició intel·lectual” i artística “alternativa” al Noucentisme», que en aquest cas «parteix de la voluntat d'enderrocar per a construir». En aquesta línia de pensament i d'entre els diversos punts de vista coetanis sobre Gaudí, Cuscó tria aquell que, tot i ser polèmic, ens ha dut fins on som avui: Pujols i Dalí «defensen Gaudí com a graó imprescindible en la construcció del present i del futur. [...] Ha arribat a uns límits de complexitat que reclamen destruir per construir de nou i, en fer-ho, convertir-lo en un “clàssic”». Seguint la línia filosòfica de Pujols, Cuscó determina, amb Dalí, els valors «presurrealistes» de Gaudí i recorda el criteri d'aquest pintor, que, amb Pujols, establia que «cal un pensament que sigui “realista” del tot, que abraci el conscient i l'inconscient. [...] I que es relligui amb un coneixement científic de la realitat, i és aquest coneixement el que permet una nova mirada i una nova

sensibilitat més universal. Una nova espiritualització de la vida humana». Ens parla, doncs, dels camins de la nostra contemporaneïtat, aquells que s'inicien amb el neoplatonisme resident en el surrealisme i circulen per les reflexions que des d'Aristòtil fins als surrealistes plantegen l'entusiasme, la follia i el plaer com a impulsors de l'art. Aquest «humanisme basat en una nova antropologia filosòfica que redimensiona la "realitat" humana i la subjectivitat» ha fornint la complexitat de la cultura catalana del segle xx d'on procedim.

En aquest espai cultural, en la segona meitat del segle xx, desenvolupa la seva obra l'escriptor i advocat Josep Anton Baixeras, del qual en el present llibre es pot llegir un magnífic discurs en defensa de l'abolició de la pena de mort que pronuncià com a senador el 28 de desembre de 1977 i que ve aquí precedit per una rigorosa i llegívola exegesi que n'extreu Isabel Baixeras. L'humanisme i la humanitat que presideixen el discurs es manifesten també en aquest assaig previ que ens presenta amb exactitud, amb encertades apel·lacions literàries i amb una precisa visió jurídica la situació històrica, política i social del context del discurs. Després d'una presentació de la personalitat i l'obra de l'escriptor i advocat, Isabel Baixeras aprofundeix en la intervenció de Josep Anton Baixeras en el debat parlamentari de la proposició de llei per a la supressió de la pena de mort, i ho fa amb una cura acadèmica i estilística que evoca l'esperit de l'oncle, des de les motivacions històriques, polítiques i socials del discurs, coratjós i decidit, fins a l'anècdota personal i familiar que en pogué ser la llavor i fins a l'estudi cordial i exigent de la llengua i l'estil utilitzats. Són molt subtils i d'alt interès les observacions i hipòtesis de l'autora, que, amb agudesia, diagnostica les deixes del quefer literari en l'expressió enèrgica de la peça oratòria. Val la pena llegir pausadament aquest assaig, on els coneixements jurídics es posen, lluny dels tecnicismes habituals, al servei de la comprensió del pensament de Baixeras en el fragor de la defensa radical de la proposta de llei i, alhora, al servei dels valors del discurs com a peça literària i com a lliçó de literatura aplicada.

Valguin aquest darrer assaig i el discurs de Josep Anton Baixeras com a cloenda d'aquest llibre en la seva invocació dels valors humans, jurídics, identitaris i culturals.

EL DRET CATALÀ EN LA HISTÒRIA DE CATALUNYA¹

Antoni Jordà Fernández
Universitat Rovira i Virgili

Introducció

Un antiquíssim usatge, conegut com *Una quaeque gens*, deia que cada poble escull la seva llei: «Cascuna gens assi mateix elegeix propria Ley per sa costuma, car longa costuma per Ley es hauda.»² Durant segles, el dret, potser fins i tot més que la llengua, ha estat l'element definidor i identitari d'un poble ordenat políticament.

Seguint el professor Josep M. Font Rius,³ podem distingir diverses etapes historicopolítiques que portarien a la formació del que després seria Catalunya. Després de la destrucció del regne visigot, sorgirà una legislació territorial segons el curs evolutiu següent:

a) Incorporació de bona part del país al domini carolingi (s. VIII-X), amb poques manifestacions legals, en tot cas procedents de l'imperi franc: les capitulars carolíngies.

b) Domini comtal català, independent ja dels reis francs (s. X-XIII), on sorgeixen les primeres manifestacions legislatives pròpies, per exemple, les cartes de poblament i franquícia i els Usatges.

¹ Text de la conferència pronunciada a les III Jornades Càtedra Josep Anton Baixeras de Patrimoni Literari Català, Identitat, Literatura i Dret (Tarragona, 8 de novembre de 2016). S'hi han afegit algunes notes a peu de pàgina per completar les referències i actualitzar-ne el contingut.

² 3CYADC I, 1, tit. xv, usatge *Una quaeque gens*.

³ En la redacció d'aquest text seguim en general Josep M. Font Rius, *Cartas de población y franquicia de Cataluña* (Madrid-Barcelona, 1969-1983); Víctor Ferro, *El Dret Públic Català. Les Institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta* (Vic, 1987); Tomàs de Montagut Estragués (coord.) *Història del dret català* (Barcelona, 2009); Aquilino Iglesia Ferreirós, «La creación del Derecho en Cataluña», a *Anuario de Historia del Derecho Español*, XLVI (1977), p. 99-423.

c) Desenvolupament polític del Principat (s. XIII-XV), unit als regnes d'Aragó, València i Mallorca, tot i que amb la seva pròpia personalitat jurídica. Hi ha una gran producció legislativa: legislació reial, legislació de les Corts i implantació progressiva del *ius commune*.

1. Les capitulars carolíngies

En els territoris al voltant dels Pirineus, els carolíngis crearen la *Marca Hispanica*. Els territoris compresos dins de la *Marca Hispanica* s'organitzaran de forma similar al regne franc: divisió en comtats, al front dels quals hi haurà un *comites*, delegat i nomenat pel rei franc amb autoritat militar, governativa, judicial i fiscal dins del comtat.

Després de l'ocupació musulmana, els *hispani* que fugien i buscaven la protecció dels francs seguien conservant el dret visigot. Però com que l'estructura política és la carolíngia, les terres catalanes seran subjectes de les normes dictades pels reis francs: són les *capitularia*. Aquestes normes intenten adaptar als interessos de la monarquia l'ordenament jurídic dels *hispani*: tracten de l'adquisició de terres mitjançant l'ocupació i conreu (*aprisio*), de les obligacions militars o prestacions que s'han de complir, dels impostos que es pagaran i de la dependència respecte a l'autoritat dels comtes.

Es conserven algunes capitulars de Carlemany, Lluís el Pietós i Carles el Calb (des de finals s. VIII fins a mitjan s. IX). Però aquestes capitulars respecten o deixen al marge les restants matèries, on s'aplicaria la llei pròpia dels *hispani*, en aplicació del principi personalista del dret, vigent encara al regne franc i als regnes germànics.

2. Les cartes de poblament i franquícia

Les cartes de poblament i franquícia sorgeixen amb el procés de repoblament entre els segles IX i XIII: són textos que s'atorguen a llocs de nou poblament (cartes de poblament), o a d'altres en què es vol impulsar el seu desenvolupament i consolidació mitjançant noves exempcions (carta de franquícies). Tot i que de vegades aquesta diferenciació resulta difícil d'establir. Passats els segles, sorgiran en algunes viles i ciutats uns documents jurídics més amplis i extensos, que incorporen una recensió de normes jurídiques d'ordre processal i penal, amb la pretensió d'ordenar la seguretat jurídica de la comunitat urbana.

Cartes de poblament i franquícia foren a Catalunya el nucli inicial dels drets locals; amb el temps, s'anirien ampliant per configurar unes redaccions més perfeccionades de drets locals o comarcals: les *consuetudines* i costums locals que amb diferents denominacions es van establir (Barcelona, Lleida, Tortosa, Horta, Miravet, etc.).

3. Els Usatges de Barcelona i el dret feudal

La progressiva desvinculació dels comtats catalans respecte dels reis francs coincideix amb l'aparició d'una nova estructura política i social: el sistema feudal. A finals del segle x es formaran nuclis polítics propis (Girona, Barcelona, Ausona, Cerdanya, Besalú, Pallars, Urgell...), però simultàniament un comtat, el de Barcelona, aglutinarà ràpidament els altres mitjançant enllaços matrimonials o establint vincles de vassallatge. El comte de Barcelona apareixerà com a *princeps*, en especial en impulsar la reconquesta de la Catalunya nova a mitjan segle XII.

Els *Usatges* sorgeixen per tal de regular l'organització jurídica de la societat feudal catalana.

Està format per un nucli primitiu (època de Ramon Berenguer I, s. XI) format per usos judicials de la cúria comtal i disposicions del mateix comte. A aquest nucli s'hi afegiran posteriorment altres disposicions comtals i les «constitucions de pau i treva» (acords de les autoritats civils i eclesiàstiques per evitar els abusos i violències sobre els pagesos).⁴

Posteriorment, al segle XII, un jutge de la cort de Ramon Berenguer IV reunirà aquests i altres textos formant la col·lecció coneguda com *Usaticos Barchinonenses* o Usatges de Barcelona, que seran completats per diferents normes i textos legals reguladors del món feudal, com les *Costumas de Catalunya* (s. XIII) i les *Commemoracions* de Pere Albert.

4. La legislació del Principat

A partir de finals del s. XII i durant el s. XIII, les antigues cúries i assemblees dels comtats es transformaran en les Corts estamentals. Rei i Corts seran, doncs, les fonts principals de la producció del dret. La legislació del monarca adoptava diferents formes: la pragmàtica (disposició reial, de

⁴ *Les Constitucions de Pau i Treva de Catalunya (segles XI-XIII)*, estudi introductori i edició a cura de Gener Gonzalvo i Bou (Barcelona 1994).

certa importància, promulgada normalment de *motu proprio* o a petició d'alguna entitat o estament); privilegis (disposicions particulars expedides a favor d'algun lloc o territori o grup de població); edictes (dictats pel rei o lloctinent, per a l'execució de les Constitucions i altres lleis, i l'administració de justícia) i sentències arbitrals.

La legislació aprovada per les Corts es denominarà genèricament *Constitucions*, per referir-se a les propostes sorgides a iniciativa del monarca i aprovades per les Corts. Com diu Víctor Ferro,⁵ la paraula «constitució» que s'emprava per anomenar les lleis generals pactades és una denominació originària del dret romà. A Catalunya, a partir de la Cort de Barcelona del 1283, totes les lleis generals aprovades en cort rebrien el nom de «constitucions». Tanmateix, sota aquest nom genèric hi havia diverses modalitats legislatives específiques, per la qual cosa la paraula «constitució» restaria reservada, en sentit estricte, a una forma de legislació pactada en particular. Les constitucions pròpiament dites eren les iniciades pel rei i aprovades pels braços o estaments: el rei, en primera persona (plural majestàtic), estatueix i ordena, amb l'aprovació i la conformitat de la Cort. A aquestes normes legislatives, s'hi afegiren altres normes de denominacions diverses que en el seu conjunt conformaven les «constitucions y altres drets» de Catalunya, i que acabarien sent compilades des del segle xv.

Les *Constitucions* eren diferents dels *Capítols de Cort*, peticions formulades pels estaments i que adopten força legal si el monarca ho sanciona i accepta. I finalment hi havia els *Actes de Cort*, disposició que originàriament dictava el monarca fora de les Corts i en què els estaments o el monarca demanen la conformitat de les Corts i obtenir així la validesa d'un acte de Cort.

Aquestes dues formes de producció de dret obligaven a concretar el valor relatiu o preferent d'aquestes diverses fonts. La doctrina general era que les Constitucions de Corts tenien supremacia legal. El rei podia dictar pragmàtiques, edictes, etc., però sempre que no anessin en contra de les Constitucions. Es donava valor superior, doncs, a les lleis paccionades,⁶ especialment a partir de les Corts de Barcelona de 1283, on es va aprovar que

5 Víctor Ferro i Pomà, «Les constitucions i altres drets de Catalunya», a *Documents jurídics de la Història de Catalunya* (Barcelona, 1991), p. 192.

6 Tomàs de Montagut Estragués, «Pactisme o absolutisme a Catalunya: les grans institucions de govern, s. xv-xv», a *Anuario de Estudios Medievales*, 19 (1989), p. 669-679.

el rei podia crear dret fora de les Corts i sense el seu consentiment, sempre que les pragmàtiques reials no anessin en contra del dret del Principat. Tanmateix, no serà fins al segle XVI que les Corts catalanes aconseguiran que allò que s'havia aprovat en Corts només podia ser derogat pel que establissin Corts posteriors, a costa de reconèixer que les pragmàtiques formaven part també del dret propi de Catalunya.

5. El dret marítim

Les primeres referències al dret marítim a Catalunya les trobem als Usatges i als Costums de Tortosa. Més endavant, com indica Tomàs de Montagut,⁷ el dret marítim que empraven navegants i mercaders en les seves activitats mercantils per la Mediterrània (especialment els de Catalunya, València o Mallorca) era un element comú a tots els navegants i mercaders del mar, amb independència del seu lloc d'origen o procedència. Les seves pràctiques mercantils quotidianes són l'origen del dret marítim. Posteriorment, aquests usos i costums marítics es transformarien en ordenances redactades en capítols que abocaren a la formació del Llibre del Consolat de Mar (1494),⁸ que perduraria fins al segle XIX.

Com diu Montagut, el text es caracteritza per la claredat dels enunciatius normatius formulats a partir d'una valoració equitativa, justa i molt detallada dels casos concrets que es plantejaven.

6. Dret i institucions de la Catalunya medieval i moderna

Com han indicat nombrosos estudiosos (Valls i Taberner, Ferran Soldevila, Jaume Vicens Vives, Josep M. Font Rius, Victor Ferro, Tomàs de Montagut, Aquilino Iglesia, Jesús Lalinde, etc.), les institucions catalanes en època medieval i moderna, una vegada consolidats els trets fonamentals o elements bàsics de cada institució (Cort General, Generalitat, municipis)

⁷ Tomàs de Montagut Estragués, «El Llibre del Consolat de Mar y el ordenamiento jurídico del mar», a *Anuario de Historia del Derecho Español*, LXVII-I (1997), p. 201-217.

⁸ José María Font Rius, «Estudio preliminar al Libro del Consulado del Mar», en *Libro del Consulado del Mar*. Edición del texto original catalán y traducción castellana de Antonio de Capmany Revisión y anotación por A. M. de Saavedra. Epilogo de José Morro Cerda, (Barcelona, 1965) p. xxiv i ss.; Aquilino Iglesia Ferreirós, «Il Libro del consolato del Mare», a *Rivista Internazionale di Diritto Comune*, 6 (1995), p. 1-45.

mantindran les seves característiques pràcticament inalterables fins a la promulgació del decret de Nova Planta, el 1716.

Des del s. XII, el comte de Barcelona és, també, rei d'altres regnes, que conformen la denominada corona d'Aragó, resultat de la unió dinàstica de diferents regnes, que continuaren conservant estructures polítiques i jurídiques pròpies. Aquesta situació suposava l'existència de lleis i institucions diferents en cada regne, i es mantindrà, també, després de la unió dinàstica de la corona de Castella i la corona d'Aragó, mitjançant el matrimoni dels reis Catòlics al segle XV, però ara dins de la monarquia hispànica.

A partir del segle XVI, sorgeix amb força, arreu d'Europa, una nova concepció del poder del rei, a partir de la qual la sobirania règia té un paper exclusiu en la creació del dret i en l'organització política del regne. Aquest fet suposaria la necessària eliminació dels obstacles que impedissin l'autoritat del monarca, a fi de permetre la consolidació del que s'ha denominat absolutisme polític o sobirania absoluta. En la monarquia hispànica, el manteniment de lleis i institucions de tradició medieval no permetien l'afirmació del poder absolut del rei. Les guerres entre el monarca i les institucions catalanes, especialment la guerra dels Segadors i la de Successió, acabarien amb el triomf de la sobirania reial.

7. Catalunya en la monarquia hispànica

El regnat d'Isabel I i de Ferran II va significar un reforçament dels poders del rei. Això no implica una unió jurídica de tots els regnes, ja que tant la corona d'Aragó, com Navarra, Portugal i les Índies mantindran una independència respecte de la corona de Castella.⁹ Els Reis Catòlics i els seus successors exerceixen la seva sobirania de manera que s'aconsegueixin les finalitats desitjades sense provocar conflictes innecessaris. Però, després de Felip II, amb la pèrdua de territoris i importància a Europa, els reis intenten exercir la seva sobirania amb més força en els territoris que encara conservaven. Aquesta situació continua durant el segle XVIII amb l'arribada dels Borbons, que, en el fons, és el darrer episodi d'un procés històric iniciat a la baixa edat mitjana.

⁹ Joan Lluís Palos, *Catalunya a l'imperi dels Àustria: la pràctica de govern, segles XVI i XVII* (Lleida, 1994), i «¿El Estado contra Cataluña? Estrategias de control y limitaciones del poder real en los siglos XVI-XVII», a *Manuscrits: revista d'història moderna*, 13 (1995), p. 143-154.

Els reis consideraran que poden crear el dret sense més límits que la llei de Déu i de la naturalesa. A Catalunya, els conflictes i les tensions esclataran el 1640, però tenen uns antecedents en les dificultats de la corona en les seves guerres europees i la necessitat d'obtenir recursos econòmics i soldats per part de tots els regnes de la monarquia.

Després de la guerra dels Segadors, aparentment segueix tot igual: no es modifiquen les Constitucions de Catalunya, però s'introdueixen alteracions importants en el procediment de nomenament dels membres del Consell de Cent i de la Generalitat, que van permetre al monarca el control de la vida política catalana. A Catalunya, com a la resta de regnes europeus, durant la baixa edat mitjana i l'època moderna s'imposaren les compilacions com a instrument de recopilació de les lleis vigents.¹⁰ Aquest fenomen jurídic arribarà fins al segle XIX, quan l'impuls codificador originat per la Revolució Francesa portarà a la fi de les compilacions.

8. Les compilacions catalanes

Les constitucions i capítols de cort foren compilats i recollits de manera sistemàtica a començament del segle XV. És un procés que es du a terme, també, a gairebé tots els regnes peninsulars, però que a Catalunya té una significació especial: el canvi dinàstic sorgit arran del compromís de Casp (1412) és un fet que provoca la voluntat dels estaments de presentar al nou monarca el conjunt de la legislació aplicable i vigent a Catalunya. Un altre factor específic fou el desig de disposar d'una versió oficial en llengua vulgar, no pas en llatí, de les lleis generals.¹¹

¹⁰ Sobre el tema en general, vegeu Tomás de Montagut i Estragués, «Les compilacions del Dret general català», a *Glossae* 7 (1995), p. 113-134; Víctor Ferro i Pomà, «Les constitucions i altres drets de Catalunya», a *Documents jurídics de la Història de Catalunya* (Barcelona, 1991), p. 183-202.

¹¹ Víctor Ferro i Pomà, «Les constitucions i altres drets de Catalunya», a *Documents jurídics de la Història de Catalunya* (Barcelona, 1991), p. 199; Guillem M. de Brocà, *Taula de les stampacions de les constitucions y altres drets de Cathalunya y de les costumes y ordinaçons de sos diverses paratges* (Barcelona, 1907).

Es van publicar tres compilacions catalanes: la primera (1495) no oficial,¹² i les altres dues, amb l'aprovació del rei i les Corts (1588-89,¹³ i 1704).¹⁴ Cal destacar que des de la segona compilació s'inclourà un volum de constitucions i capítols de cort i altres lleis de Catalunya superflus, contraris i corregits, prova del gran valor jurídic que es donaven als textos legals, fins i tot els que estaven ja derogats.

Val a dir que les constitucions i els capítols de cort que foren aprovats a la Cort de Barcelona del 1705-1706, convocades per l'arxiduc Carles d'Àustria, no van ser mai incorporades a cap compilació, i foren publicades com a quaderns de la Cort.¹⁵ La seva vigència restaria limitada als territoris sotmesos a l'arxiduc, fins a la derrota final del 1714.¹⁶

9. El dret català després del decret de Nova Planta

El decret de Nova Planta de Catalunya (1716) és fruit de la reflexió, per una banda, sobre l'experiència assolida en l'aplicació de decrets similars en altres territoris de l'antiga corona d'Aragó i, per altra, sobre la realitat

12 *Constitucions de Catalunya. Incunable de 1495*. Estudi introductori del Dr. Josep M. Font i Rius (Barcelona, 1988).

13 *Constitucions y altres drets de Cathalunya: compilats en virtut del cap. de cort xxxiii de les Corts per la S.C. y Rey al Maiestat del Rey Don Philip nostre senyor celebradas en la vila de Montso any MDLXXXV*. Volum primer (Barcelona, any MDLXXXVIII, En casa de Huber Gortart). *Pragmaticas y altres drets de Cathalunya compilats en virtut del cap. de cort xxiii de les Corts per la S.C. y Rey al Maiestat del Rey Don Philip nostre senyor celebradas en la vila de Montso any MDLXXXV*. Volum segon (Barcelona, Any MDLXXXVIII). *Constitucions y altres drets de Cathalunya, superfluos, contraris y corregits compilats en virtut del cap. de cort xxiii de les Corts per la S.C. y Rey al Maiestat del Rey Don Philip nostre senyor celebradas en la vila de Montso* (Barcelona, Any MDLXXXVIII).

14 *Constitucions y altres drets de Cathalunya compilats en virtut del capítol de Cort LXXXII de las Corts per la S.C. y R. Majestat del Rey don Philip IV Nostre Senyor celebradas en la Ciutat de Barcelona. Any M.DCC.II*. (Barcelona, En Casa Joan Pau Martí y Joseph Llopis estampers, any M.DCCIV).

15 *Constitucions, Capítols, y Actes de Cort, fetas, y atorgats, per la S.C.R. Magestat del Rey Nostre Senyor Don Carlos III, Rey de Castella, de Aragó, Comte de Barcelona, & En la Cort celebrá als cathalans en la Ciutat de Barcelona, en la Casa de la Deputació del General de Cathalunya, en lo any de 1706* (Barcelona, en la stampa de Rafel Figuerò, 1706). Reed. facs. a *Constitucions, capítols i actes de cort, 1701-1702 i 1705-1706*. Estudi introductori de Joaquim Albareda i Salvadó (Barcelona, 2006).

16 Vegeu Joaquim Albareda, *Catalunya en un conflicte europeu: Felip V i la pèrdua de les llibertats catalanes(1700-1714)* (Barcelona, 2001); Ernest Lluç, *L'Alternativa catalana, 1700-1714-1740* (Vic, 2000).

política catalana davant la pèrdua de dret de les seves institucions pròpies, ja que, de fet, amb la caiguda de Barcelona el 1714 van ser dissoltes la Generalitat, la Cort General i el Consell de Cent de Barcelona, tot i esperant la regulació institucional definitiva de Catalunya dins de la monarquia hispànica.

Era una regulació inspirada en un objectiu clar: assegurar la llibertat d'acció de la corona atenent la conveniència suprema del rei i de l'Estat, eliminant els obstacles que ho impedissin, introduint les institucions més adients per garantir el control total del territori i, en definitiva, consolidant la creació del dret com una atribució única i exclusiva del rei: Catalunya deixaria de tenir un mecanisme legislatiu propi.

Les reformes provocades pel decret de Nova Planta afectaren l'àmbit polític i administratiu, on s'imposaria el dret públic de Castella com a la resta de la monarquia. Però pel que fa als assumptes o litigis entre particulars, restaria vigent el dret civil català, així com també el dret mercantil (conservant el Consolat de Mar), el dret penal i les pràctiques processals tradicionals. Però aquesta vigència s'havia d'entendre com a resultat de la voluntat del monarca, que, en ús de la seva sobirania, declarava de nou establerta aquella legislació, sempre que no afectés la reial voluntat.

Què significava aquesta pervivència de part del dret privat català?

Significà poder invocar les constitucions i altres lleis de Catalunya en litigis, sempre que no s'oposessin a la legislació reial. Significava, per exemple, conservar el dret de família tradicional de Catalunya: règim de separació de béns entre els cònjuges, reforçament del paper de la família com a nucli econòmic i social mitjançant els capítols matrimonials, manteniment de la legítima de la quarta part en l'ordre successori. Pel que fa al dret agrari, institucions com l'emfiteusi, la carta de gràcia o els contractes a parts de fruits, etc. continuaran una tradició secular catalana.

Val a dir, però, que el decret no atorgava a Catalunya (com no es feia en cap altre antic regne de la monarquia) un mecanisme de renovació de les lleis, ja que les Corts catalanes restaven abolides. D'aquesta manera, el dret català que continuaria vigent restava, de fet, fossilitzat, sense poder-se renovar i subjecte, per tant, a les modificacions i adaptacions que les decisions reials impliquessin en el dret català per la interpretació i aplicació que en feia el rei mitjançant el seu Consell Reial.

10. Algunes conclusions

En definitiva, el Decret de Nova Planta del 1716 va derogar el dret públic de Catalunya i, per tant, bona part de les compilacions restaren sense efecte pràctic. Pel que fa al dret privat, continuaria vigent el dret penal, processal, mercantil i civil de Catalunya, però no es podria actualitzar, per la inexistència de les Corts catalanes. A més, es dictaren normes específiques sobre el testament parroquial, els censos emfitèutics, la inscripció dels censos a rabassa morta i la retenció de crèdits en els fideïcomisos. L'aplicació del dret supletori (català o castellà) seria un motiu de conflicte.¹⁷ L'any 1822 desapareix el dret penal català; el 1829, el dret mercantil propi, i el 1834 es creava el Tribunal Suprem, darrera i única instància de cassació.

La redacció i aprovació del Codi civil (1888) no va impedir ni eliminar el dret català privat que encara restava vigent,¹⁸ i així ha arribat fins als nostres dies. La «Compilación del derecho civil especial de Cataluña» (1960) ordenaria el dret vigent aleshores.¹⁹ Tanmateix, valia una veritable renovació del dret català. La Constitució de 1978 (art. 149.1.8) permetia «la conservación, modificación y desarrollo por las Comunidades Autónomas de los derechos civiles, forales o especiales, allí donde existan». Per aquest motiu, el Parlament de Catalunya aprovà inicialment (1984) una reforma de la «Compilación del derecho civil especial de Cataluña». Posteriorment, en un procés de revisió profunda i sistematització, s'han aprovat, entre els anys 2002 i 2017, diverses lleis encaminades a la creació d'un veritable i modern codi civil català.²⁰

17 Josep M. Gay Escoda, «Notas sobre el derecho supletorio en Cataluña desde el decreto de Nueva Planta (1715) hasta la jurisprudencia del Tribunal Supremo (1845)», a B. Clavero- P. Grossi, F. Tomás y Valiente, *Hispania entre derechos propios y derechos nacionales. Acti dell'incontro di Studio. Firenze-Lucca, 25, 26, 27 Maggio 1989* (Milano 1990), vol. II, p. 805-865.

18 Juan Baró Pazos, *La codificación del Derecho civil en España (1808-1889)* (Santander, 1993).

19 Esteve Bosch Capdevila, «La Compilación del Derecho Civil Especial de Cataluña: Génesis, significado y ¿defunción?», a *Ivs Fvgit*, 16 (2009-2010), p. 181-196.

20 Llei 29/2002, de 30 de desembre, Primera llei del Codi civil de Catalunya; Llei 25/2010, del 29 de juliol, del llibre segon del Codi civil de Catalunya, relatiu a la persona i la família; Llei 4/2008, de 24 d'abril, del llibre tercer del Codi civil de Catalunya, relatiu a les persones jurídiques; Llei 10/2008, de 10 de juliol, del llibre quart del Codi civil de Catalunya, relatiu a les successions; Llei 5/2006, de 10 de maig, del llibre cinquè del Codi civil de Catalunya, relatiu als drets reals; Llei 3/2017, del 15 de febrer, del llibre sisè del Codi civil de Catalunya, relatiu a les obligacions i els contractes, i de modificació dels llibres primer, segon, tercer, quart i cinquè.

SOBRE ELS DISCURSOS MÚLTIPES DE LA IDENTITAT

Pompeu Casanovas

*Institut de Dret i Tecnologia (IDT), Universitat Autònoma de Barcelona.
Law School, La Trobe University, Melbourne*

1

Moltes gràcies, Montserrat Corretger, per la teva invitació; he de dir que em sento honorat de poder parlar a la Càtedra Baixeras, que està fent tan bona feina. Parlaré avui sobre la identitat, el compromís i la cultura catalanes. Concretament, parlaré sobre alguns components de la identitat —personal, lingüística, cultural, política i jurídica— que poden ser tractats analíticament de forma separada, però que normalment es presenten barrejats en l'experiència de la vida quotidiana. Defensaré que el que sembla nou és en realitat antic, i que la llengua és un component important, però no l'únic ni el més determinant, en aquest tema. I defensaré també que hi ha dimensions distintes en aquesta unitat sincrètica.

Què significa escriure i pensar en català? Quina relació té la llengua amb la identitat cultural? Quin valor polític tenen aquestes posicions a principis del segle XXI, a l'època d'Internet i de la circulació de coneixements i continguts als quals tots podem accedir? Quin paper hi té la història, en tot això? Quins són els esquemes de transmissió del que hem anomenat «identitat catalana» avui? Existeix tal cosa?

Aquestes preguntes no tenen una resposta única, ni fàcil. Intentaré situar-les a principis del segle XXI, connectant-les amb el moment polític i la situació que ens ha tocat viure. Per tant, inevitablement, algunes parts tindran un caire més personal, ara que la personalització dels valors i de la conducta configura un dels trets més acusats del web de les dades i l'internet de les coses.

2. Identitat personal

2.1. La identitat és també una qüestió de memòria. I si miro cap enrere i em pregunto què entenc per això em trobo amb una anomalia, amb la diferència marcada entre el que correspon a la vida quotidiana en català i el que correspon a la formalitat de l'expressió pública en castellà.

En primer lloc, el món «d'abans i de després de la guerra». Hi havia coses nebuloses que corresponien a abans de la guerra —els concerts de Pau Casals i Wanda Landowska a Sabadell, per exemple, tal com m'ho explicaven a la família— i coses tangibles que corresponien a després de la guerra —com la televisió.

En segon lloc, el món de «casa i de fora de casa», una dicotomia toponímica on, curiosament, hi tenien cabuda l'escola, els amics, les excursions i les pel·lícules del dissabte a la tarda (*Sesión de Tarde*), però no altres elements de la mateixa ciutat —com l'Ajuntament i tots els organismes oficials, des de la policia als jutjats. Per a la població en general, el franquisme va ser un món sense política i sense debats públics. Hi havia una clivella profunda entre el món de la vida quotidiana i el món administratiu de les autoritats franquistes. Això no ho puc deixar de banda, perquè a la manca d'experiència en cultura democràtica s'hi afegia un silenci espès sobre el que va passar —no es parlava mai de la guerra—, i hom preferia la resistència sorda, una mena de contenció forçosa, a les preguntes obertes.

Si començo amb el record d'aquestes coordenades i intento especificar els factors de la memòria personal, no és per aixecar cap acta, sinó per a determinar-ne uns quants trets que són ja més generals i poden ser útils per guiar el discurs. Podria centrar-los d'aquesta manera: (I) és una memòria feta de records fragmentaris, (II) que donen lloc a una narració, (III) expressada en una llengua natural materna, (IV) que situa en el temps i l'espai una història personal. Es tracta de l'experiència viscuda, l'humus, el sotabosc que alimenta l'assaig, la novel·la i la poesia on ens podem reconèixer i que així ens singularitza.

Quan anys més tard vaig llegir la poesia de Guillem Viladot, em vaig identificar de seguida amb *El Silenci*, un llarg poema de 1960.¹ Comença d'aquesta manera:

1 Guillem Viladot, *El Silenci* (1960), Barcelona: Edicions del Mall, 1986, a *Poesia Completa I (1956-1965)*, Barcelona: Ed. Columna, 1991, p. 321-347. Els versos citats són a les p. 325 i 331.

Un minut de silenci.
No se'ns acut res més que un minut de silenci.
Hi ha massa enrenou
i volem un minut de silenci.
Tot un minut de silenci.
Perquè en el silenci ens trobem
i en el silenci ens donem,
i en el silenci creixem,
i en el silenci morim.

I continua:

Pel nen
que a l'escola se li ensenya una veritat,
i que, a casa, n'aprèn una altra.
Per aquest nen que,
entre l'encenall forà i l'ordre natural,
és bipolar en l'estil de la seva existència:
bipolar en el perfum sonor de la llengua,
bipolar en el compromís històric,
bipolar en l'agra fidelitat a la terra...
Per aquest nen a qui es nega
la plenitud diferenciada del seu atavisme.

2.2. Les narracions, les històries amb què emplenem la nostra ment, juguen un paper crucial. Hi ha hagut ja força aproximacions a la cognició, el discurs i la narració des dels anys setanta. De forma molt general, podem assajar-ne una rapidíssima aproximació. A les explicacions de caire més lògic, basades en els textos i en lògica modal, es va passar a la pragmàtica del discurs en els anys vuitanta i noranta.²

La «semantització» (hermenèutica) i l'activació (pragmàtica) del discurs, el significat i la cognició «situades» van donar lloc a molts d'articles i llibres sobre la importància del context i l'acció. Hi ha una llarga tradició, de Bakhtin a Greimas, en l'anàlisi funcional o estructural de l'acció. Així, des d'aquest punt de vista, les «històries» no són sinó un tipus de discurs

2 Els models sobre la comprensió i el discurs s'adreçaven a la complexitat de forma estratègica. Vegeu W. Kintch, T. V. Dijk, *Strategies of Discourse Comprehension*, Amsterdam: 1983, p. 10: «Our model is not level oriented but complexity oriented: We go from the understanding of words, to the understanding of clauses in which these words have various functions, and then to complex sentences, sequences of sentences, and overall textual structures.»

d'acció. En paraules de Kintch i van Dijk, «les històries són un discurs d'acció, però no tots els discursos d'acció són històries».³

Avui sembla predominar una aproximació basada en la neurociència i la capacitat que hem adquirit d'estudiar les potencialitats físiques del cervell. L'empatia, les emocions i la seqüència de la consciència —la narració, la narrativitat— tenen un paper primordial, que comencem a entendre i a interpretar en termes evolutius. El conjunt de disposicions i la interacció amb els altres es pot capturar en la seva *autonarració*. Això ha ajudat la millora de la capacitat de l'instrumental tècnic disponible i la digitalització dels mitjans. Podem fer imatges del cervell, e.g. FMRI (*Functional magnetic resonance imaging*), entre altres tècniques. I podem utilitzar-ho en medicina i ciències socials.⁴

Tanmateix, les narratives sobre la identitat personal no són acurades. Corresponen en realitat a una metanarrativa que està lluny d'exercir un control sobre la veritat o falsedat de les assertions sobre la nostra pròpia consciència.⁵ En aquest sentit, tenim un accés limitat a allò que som i el que no som, perquè la memòria autobiogràfica comparteix alguns dels trets formals de la narració (és selectiva, interpretativa i sensible al context

3 W. Kintch, T. V. Dijk, *Strategies of Discourse Comprehension*, p. 54: «Stories are action discourses, indeed, but not all action discourses are stories. We may have descriptions of actions in police protocols, ethnographic studies, or manuals for repairing one's car. Stories, apparently, are a subset of the set of action discourses. In our culture, for instance, they are about interesting events and actions, they may involve funny, dangerous, unexpected, uncommon events, and they require human participants, in particular a narrator. Thus, stories have a number of specific semantic and pragmatic constraints distinguishing them from other action discourses.»

4 No vol dir això que l'anàlisi del discurs, la ideologia i la política no sigui important. Però aquests estudis, sobre la premsa e.g., s'han especialitzat i es complementen amb l'estudi directe de l'activitat lingüística i mental, que pot ser analitzada i pot ser reproduïda en suport informàtic (a dins i a fora del laboratori), pot ésser objecte de simulacions, i també de manipulacions per construir nous instruments —sistemes intel·ligents en robots, els denominats Multi-Agent Systems (MAS), i institucions electròniques que facilitin les tasques normatives i regulatives. Però, sigui quin sigui l'enfocament estudiat, tots adopten una perspectiva similar respecte a la llengua i la cultura. Encara que la creativitat sigui al centre de les anàlisis i sigui difícil d'estudiar, llengua i cultura són enteses com a límits (*constraints*) que guien els processos i com a disparadors (*shifters*) al mateix temps. Produïm i som produïts per la cultura.

5 M. J. Walker, «Neuroscience, Self-Understanding, and Narrative Truth», *AJOB Neuroscience*, 3 (4) (2012), 63: «The empirical evidence appears then to support both the claim that self-understanding takes a narrative form, and the claim that the possibility of achieving true self-knowledge via such a narrative is limited, or even impossible.»

de lectura), però el flux de la narració és continu, notablement inconscient, i ocupa tot el temps de funcionament del nostre cervell. Per això ha cridat l'atenció de la neurociència.

Jonathan Gottschall compara la narració no amb una pintura acabada, sinó amb un disseny, un dibuix on el lector ja s'encarregarà de posar-hi els colors, com jo vaig fer en llegir la poesia de Guillem Viladot o com faig ara si recordo la meua lectura infantil de *Martinet*, el nen que vivia al bosc, de Lola Anglada, mentre aprenia a llegir en català. El que jo recordo no és ni el que jo vaig viure ni tal com jo ho vaig viure.

Des d'aquesta perspectiva, els somnis i les imaginacions diàries també són narracions, només que són anticipadores, projectades cap al futur. Ho fem cada dia, i moltes vegades. Disculpin l'exemple que posaré ara, molt gràfic:

Què passaria —es pregunta el mateix Gottschall— si cedísim al poderós desig de clavar al nostre cap laboral un bon cop de peu als collons? Posem en pràctica la nostra imaginació per esbrinar-ho. Fem un zoom cap endavant en el temps. *Veiem* la seva cara contreta. *Escoltem* la nostra sabata vibrant a l'aire. *Sentim* el contacte —primer suau, després fort. I la simulació ens convenç que si etzibem una guitzeta al nostre cap, ell potser ens pot tornar el favor, i acomiadar-nos, o trucar la policia. Així que mantenim quiet el peu, i ens posem a lloc.⁶

Formen part aquestes imaginacions i simulacions diàries de la identitat personal? Sens dubte, i també formen part de la cultura, perquè ens adaptem i adoptem comportaments respecte a les pautes culturals que ens permeten sobreviure i enfrontar-nos a les situacions diàries a partir del resultat de milers de ficcions viscudes. De vegades molt viscudes, i per tant recordades i reforçades, com la que acabo d'evocar. Projectem, doncs, empàticament imatges, sensacions i desitjos cap al futur, perquè la ficció forma part de l'empatia en el reconeixement de caràcters, la generació d'emocions i la identificació personal.

6 Jonathan Gottschall (2013). *The storytelling animal. How Stories makes us human*, Nova York: Mariner Books, p. 11-12: «What will happen, you wonder, if you yield to your powerful need to kick your boss in the testicles? You fire up your imagination to find out. You zoom forward in time. You see your boss's smug face. You hear your shoe sizzling through the air. You feel the contact —squishy, at first, then hard. And the simulation convinces you that if you kick your boss, he might return the favor. And then fire you (or call the cops). So you keep your foot holstered; you stew in your cubicle.»

Som en el regne, però, de la imperfecció. Amb el temps, el nostre futur no s'assembla ni al nostre present ni al nostre passat, sinó que presenta trets nous que eren imprevisibles i impredecibles quan es van imaginar. És un futur a partir de fragments del present. Tal com mostra el dibuix de Junceda de 1925, la societat catalana de 1975 no s'assembla en absolut a la que ell es podia imaginar (fig. 1).

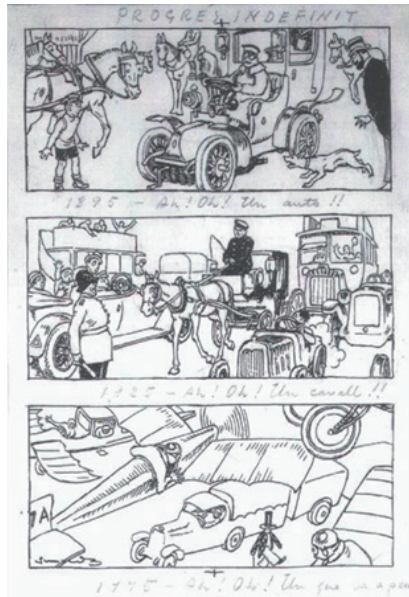

Fig. 1. Joan Junceda (1925): 1. 1895 - Ah!, Oh!, un auto!!
2. 1925 - Ah! Oh! Un cavall!!! 3. 1975 - Ah!! Oh!! Un que va a peu.

En cinquanta anys, el món va canviar dramàticament, i la seva representació, també. Hi ha constants en les històries que són estructurals, arquetípiques com a símbols i com a arguments, i que són també transculturals. Els trobem en una gran varietat de cultures. Per exemple, el tema del cor per representar els sentiments, i el del cor espremut per simbolitzar el dolor. Però també hi ha una gran variabilitat respecte a la innovació i a la vida social futura. I, no obstant això, la identitat personal es construeix a partir de tot el que hi projectem i no s'acomplirà de la manera que havíem programat.

La retòrica clàssica —des d'Aristòtil i Isòcrates— ja va notar aquest fet dinàmic d'anticipar un futur que no sabem si serà. Viatjar en el temps és objecte de la *prolepsis* i l'*analepsis* en el discurs, i representar els conceptes complexos en imatges, objecte de la figura retòrica de l'*ècfrasi*. Posaré un exemple que prosseguiré després en un comentari sobre la cultura jueva. El sociòleg de la religió Jacob Taubes (1923-1963) portava sempre a sobre la imatge d'un capitell de la catedral de Vézelay (fig. 2).⁷ Li recordava la complexitat de les relacions entre judaisme i cristianisme.

Fig. 2. Capitell de la catedral de Vézelay (França).
La primera figura representa Moisès, la segona, Pau.

L'abat de Saint-Denis, Abbot Suger, féu posar al segle XII en un capitell de pedra la imatge del molí de blat per simbolitzar el transvasament de la llei de Moisès a Pau de Tars. És un exemple de poesia visual carregada de sentit:

Treballant en el molí, tu separen, Pau, la farina del segó.
Ens fas conèixer el cor de la llei de Moisès.
De tot el gra es fa així un pa vertader sense segó.
Aliment perpetu per a nosaltres i per als àngels.

⁷ Jacob Taubes, *La teologia política de Pablo* (1987), Madrid: Trotta, 2007, p. 53-54.

[Tollis agendo molam de furfure, Paule, farinam .
Mosaicae legis intima nota faris.
Fit de tot granis verus sine furfure panis,
Perpetuusque cibus noster et angelicus.]⁸

3. Identitat cultural

I del sentiment de pertinença a una «nació», a un «poble», a una «comunitat», podem dir el mateix? Segueix la identitat col·lectiva els mateixos patrons que la identitat personal?

Els historiadors fa temps que parlen de «comunitat imaginada» per referir-se al nacionalisme. Ells també van arribar a aquesta idea, però «imaginant» una història: establint un escenari fictici en el qual un individu només pot interaccionar amb els altres d'una forma limitada. A mesura que creix en nombre, la comunitat ha de ser «ficcionalada», «suposada», si no creada per la imaginació dels individus que experimenten un sentiment de pertinença necessàriament «fictici» respecte a la comunitat que imaginem, però que per a ells només es pot fer real o presencial en l'abstracció dins de la qual viuen.⁹

Alguns filòsofs han operat de forma similar. La lectura francesa de la «filosofia de la sospita» seguia aquest camí. Així, Marx, Freud i Darwin haurien mostrat que la idea de subjecte provinent del cartesianisme i la Il·lustració havia de ser corregida a la baixa: la divisió en classes, l'inconscient i l'evolució mostraven la descentralització del subjecte individual en un conjunt de propietats col·lectives que acabaven produint un coneixement

8 El mateix Sager explica en les seves obres com va fer representar l'escena. El text que cita Taubes continua així: «Quod Moyses velat, Christi doctrina revelat. Denudant legem qui spoliando Moysen.», *Ouvres complètes de Suger*, recueillies, annotées et publiées d'après les manuscrits par A. Lecoy de la Marche, Paris: Chez Mme V. Jules Renouard, libraire de la Société de l'Histoire de France, 1867, p. 204-205.

9 Hi ha diferents versions d'aquest plantejament. Ernst Gellner mantenia que la identitat col·lectiva és funcionalment produïda per la unificació cultural, lingüística i educativa dels sistemes de poder, els quals exerceixen una pressió centrípeta sobre els individus. Eric Hobsbawm introduí la noció de «tradició inventada» per denotar un conjunt de pràctiques que per repetició tendeixen a induir comportaments en una comunitat o grup social. En la mateixa línia, Perry Anderson proposà una noció que ha fet fortuna: la «comunitat imaginada». Només que ells mateixos imaginaven també com era i com funcionava aquesta comunitat 'imaginada'. La comunicació digital ha canviat aquesta percepció i ha vingut a donar noves dades sobre la creació i transmissió col·lectiva de la cultura.

literalment «desangelat» de la producció cultural. El subjecte col·lectiu engoleix l'individual, i l'esperit —ja es digui *Geist*, *esprit* o *mind*. La cultura passaria a ser una escuma, una superestructura o fins i tot un epifenomen.

No penso que aquesta sigui una descripció acurada. Sempre he tingut la impressió que resulta temptador distingir entre una realitat perceptiva, més superficial, de vida quotidiana, al nivell de la consciència, i una realitat «profunda», més «autèntica», la qual només podem abastar amb eines teòriques que arriben a desenvelar-la o mostrar-la en la seva puresa generadora.

Trobo aquest holisme epistèmic —com l'holisme històric— massa complicat i poc explicatiu. Passar de l'individu a la col·lectivitat ha estat objecte de molts intents teòrics, de la paradoxa de Condorcet al teorema de la impossibilitat d'Arrow. Però la interpretació depèn del nivell d'abstracció, de la dimensió, i de l'univers de la teoria des d'on ho interpretem. Així, moltes formulacions de la denominada «democràcia epistèmica» són dependents del context teòric escollit —la teoria de la democràcia o del vot basades en teoria de jocs o en la teoria de l'elecció racional, per exemple— i no haurien de ser projectades a un pla cultural sense la mediació de la construcció de dades.

La construcció *institucional* i la construcció *narrativa* permeten aclarir molts d'aquests passos intermedis, que poden variar segons els grups socials, el temps i l'espai on són formulats. Prenem l'exemple del judaisme. Ha perviscut a través d'un llarg període de temps que supera els dos mil anys, i ha estat transmès i construït conscientment a partir d'estructures i funcions que s'han posat en obra a través dels segles.

La càbala jueva aconsegueix aquest paper d'origen, transmissió i transformació de la cultura. És depenent del context econòmic i social, certament, però la seva arquitectura institucional cognitiva interna ha educat i aculturat grups socials molt diferents entre si, i ha permès la seva reinterpretació contínua segons diverses línies de discurs i segons els esdeveniments històrics. El mite, la narració, de *Shevirat Ha-Kelim*, per exemple, segueix funcionant avui i ha contribuït a la regeneració de la identitat jueva després de l'Holocaust. Significa «el trencament dels vasos», i es refereix a un mite fundacional de la cosmogonia jueva.¹⁰ Per a la Càbala, els vasos són els primers receptacles de la llum divina, les formes de la creació.

10 Reprodueixo en aquest punt part de l'anàlisi que vaig efectuar als Col·loquis de Vic de 6 i 7 d'octubre de 2016, dedicats a «La tradició».

L'univers és el producte de la contracció divina (*tzimtzum*) i no pas de l'expansió de la matèria com en la teoria astrofísica: el creador es contrau per donar lloc a la matèria. Des de la perspectiva de la cosa emanada, la creació s'esdevé *Yesh me-Ayin* (Quelcom de no-res). Des de la perspectiva divina, la creació s'esdevé *Ayin me-Yesh* (No-res de quelcom).

Incapaç de contenir la llum divina, els set primers vasos (*Sefirot*) es van trencar, i els altres tres es van esquarterar. Els fragments contenen espurnes de Déu i en ser llançats al món originen la resistència al mateix Déu que els va crear i que no pot contenir cap forma. Així, la discòrdia, el mal, també té l'origen en el bé, i nosaltres ens reflectim en aquest mirall imperfecte de la creació, on Déu desapareix perquè nosaltres el trobem en l'esperit. Només així podem rebre l'infinit i adquirir coneixement. Cal davallar al fons per poder ascendir després. Som objecte de devastació i de miracle al mateix temps.

Històricament, a aquest mite de la tradició rabínica luriana¹¹ se li han associat altres relats, com el de la mort sacrificial dels deu rabins condemnats per l'emperador Adrià a morir cremats dins dels rotlles de la Torah després de la destrucció del Temple de Jerusalem l'any 70 dC. El mite de la creació i la figura de la llum és una de les constants en la filosofia i poesia sagrada medievals, tal com va mostrar un dels investigadors més interessants del CSIC sota el franquisme, J. M. Millàs Vallicrosa.¹²

Indicaré de passada que Sefarad es referia a Al Andalus, i no pas a Catalunya (almenys no més enllà del segle xv), i que la llengua hebrea era una llengua sagrada, però no d'ús comú.¹³ El cant dels Segadors podria tenir l'origen en una melodia d'aquest darrer segle (*Ein K'Eloheinu*).¹⁴ Des del segle xi, els cabalistes de la Provença, Girona i Barcelona —Işhaq Saggi Nehor (Isaac el Cec), Yehudá Ibn Šéšet, Işhaq ben Šalom ha-Aşkenazi, Šelomó Gerondí, Işhaq ben Šéšet Perfet, entre molts d'altres— van insistir en la via mística cap al coneixement, contra l'averroisme de Maimònides.¹⁵

11 Rabí Isaac Luria Ashkenazi (Jerusalem 1534 - Safed 1572). Un dels principals pensadors de la mística hebrea.

12 J. M. Millàs Vallicrosa, *La poesia sagrada hebraicoespanyola*, Madrid: CSIC, 1940.

13 Cfr. Eduard Feliu, «Quatre notes esparses sobre el judaisme medieval. TAMID. Revista Catalana Anual d'Estudis Hebraics (2002), p. 81-122.

14 Cfr. la melodia a: <<https://www.youtube.com/watch?v=mPGZvag6H5E>>.

15 G. Vajda (1963). «Recherches récentes sur l'ésotérisme juif: II (1954-1962) (Suite)». *Revue de l'histoire des religions*, p. 191-212.

Des de l'obra de Gershom Sholem si més no, la filosofia jueva ha filtrat el mite a través de la història del segle XIX i XX també. Suportar la desgràcia es converteix en un atribut essencial de la identitat: implica l'acceptació del trencament de la tradició i de la pròpia destrucció.¹⁶ En la interpretació que n'ha fet darrerament Anselm Kiefer (2007), el trencament dels vasos s'associa a la nit dels vidres trencats (*Kristallnacht*, 9-10 novembre 1938) i a la crema de llibres. És una obra en plom, vidre i acer, doncs, que surt de la tradició jueva per reflectir la necessària reconciliació amb si mateix i amb els altres, i per poder suportar la memòria del que succeí.

El que vull dir amb tot això és que la narració, el relat, el discurs, quan es posen en contacte amb la cognició social, compleixen un paper important en la creació i transmissió de la identitat cultural. La llengua, ho acabem de veure, hi juga un paper primordial. Però no esgota la funció de la creació d'identitat. Són els *esquemes culturals*, els *folk models* estudiats per l'antropologia i les ciències cognitives contemporànies, els símbols carregats de sentit, allò que configura la manera d'exercir, viure, transmetre i modificar la cultura, perquè n'elaboren les constants i estructures [*frameworks*] bàsiques. I aquestes tenen una manifestació que abasta una multitud de formes: sensorials, parlades, escrites o visuals. Les llengües naturals s'usen, es transformen de forma dinàmica —i emmotllen i transformen el context també— dins d'aquest marc cognitiu. I al seu torn, com veurem, aquests marcs depenen de la capacitat que tenen d'estabilitzar-se i reproduir-se dins d'altres contextos polítics on el territori, les institucions i les propietats d'exercir o rebre violència importen.

4. Identitat lingüística

Aquest darrer aspecte de la llengua i la cultura està, diguem-ne, institucionalment *ancorat*. Des d'aquest punt de vista, crec que els estudis sociolingüístics de Joan Lluís Marfany, entre d'altres, han mostrat bastant bé que les llengües poden acomplir funcions *diferencials*. L'hebreu acomplia una funció sagrada a la Catalunya medieval, però els jueus parlaven normal-

16 Gershon Greenberg, «Nineteenth-Century Jewish Thought as Shevirat Ha-Kelim» in *Jewish Philosophy and the Academy*, edited by Emil L. Fackenheim and Raphael Jospe [Fairleigh Dickinson University Press, Madison and Teaneck, 1996, p. 111: «Shevirat ha-kelim represents not only the breakdown in the nineteenth century of traditional structures in both philosophy and Jewish life, but also the possibility, in the absence of such structures, of pluralistic and dynamic responses to the cataclysms of the twentieth century.»

ment la llengua comuna del país. El castellà fou diferencial a Catalunya fins al segle xx: als segles xvi i xvii el coneixen els habitants de les ciutats grans (com Lleida i Barcelona) i les viles travessades pels camins reials, i no el parlaven les dones. A segle xviii, arran dels decrets de Nova Planta, comença a efectuar funcions educatives, administratives i polítiques. Per exemple, tal com ha començat a ser ben estudiat, hi va haver una elit ben formada (a Cervera i Barcelona) d'alts funcionaris —alcaldes majors per causes criminals i civils nomenats pels corregidors, per exemple— que utilitzaven sistemàticament el castellà per motius de carrera professional.¹⁷

Aquí comença una «bipolaritat» institucional, per tornar a Viladot, ben acusada. Durant tot el segle xviii, només trobem un sol català —Josep Francesc d'Alós i Rius— que ocupi el càrrec de *regente de la Audiencia*, i n'hi ha molt pocs que ocupin càrrecs en l'administració de justícia, com el d'alcalde i oïdor.¹⁸ I encara si els trobem es deu a un argument intern que s'ha repetit en els darrers tres segles una i altra vegada com un problema (la darrera fa ben pocs dies pel president del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya): Catalunya no és un destí desitjat pels jutges que desconeixen l'idioma.

Vull dir amb això que hi ha múltiples formes i graus d'exercir pressió i coerció directa i indirecta sobre la llengua, és a dir, sobre els seus parlants. Per això sorprèn de vegades el negacionisme dels historiadors que defensen que no hi va haver violència sobre els usos lingüístics.¹⁹

Al segle xix, el castellà és assumit per la població com una llengua de cultura i diferenciació social, i especialment per una església que utilitza

17 R. Cerro Nargáñez, «Barcelona y sus alcaldes mayores: perfil sociológico de una élite letrada al servicio de los Borbones (1718-1750)». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, n. 17 (1997), p. 217-240.

18 R. Cerro Nargáñez, «Barcelona y sus alcaldes mayores», p. 221.

19 Vid. a mode d'exemple, Antonio Juárez Medina, «La relación cultural entre el castellano y el catalán en el siglo xviii», dins Pilar Arnau, Pere Joan, Manfred Tietz (eds.), *Escriure entre dues llengües. Escriptors catalans i l'elecció de la llengua literària*. Kessel: Edition Reichenberger, 2002, p. 46: «A pesar de los decretos reales arriba mencionados [de Nova Planta] no se ha encontrado manifestaciones de violencia o coacción por parte de la administración central para forzar a cambiar de lengua. En plena Guerra de Sucesión, por ejemplo, el Consejo Consistorial de la ciudad de Valencia (compuesto de artesanos y comerciantes), manda una carta a Felipe V con fecha de 6 de septiembre de 1707, firmada por sus nueve miembros, para felicitarlo por el nacimiento de su hijo primogénito Luis, y los concejales de Valencia la redactan en la lengua en que ellos se sienten seguros, el valenciano, sin ningún temor a lo que diga el monarca.»

el català per al poble i el castellà per a les elits. A la segona meitat del segle XIX, és assumida per la classe obrera i els anarquistes com la llengua de valor per la lluita política: solament la «llengua nacional» resultava apropiada per determinades funcions i en certes ocasions.²⁰

Només quan el castellà ja es denomina «espanyol» penetra massivament a Catalunya de la mà de les successives dictadures i les onades d'immigració, tant a la primera com a la segona meitat del segle XX. La conclusió de Marfany sembla òbvia: des de principis del segle XVI en endavant la societat catalana esdevingué cada vegada més, i per la dècada de 1870 gairebé de forma íntegra, diglòssica, però mai bilingüe. El català fou la llengua parlada, i el castellà l'escripta. La seva pregunta és força interessant: *per què a Catalunya hi va haver diglòssia en comptes de substitució de llengua?*²¹

La feblesa (i fragmentació) d'un estat espanyol que no va assolir ni de lluny el grau d'unificació del francès hi pot tenir a veure. Però també els processos d'enculturació de la llengua parlada, que afecten la dimensió cognitiva (epistèmica) del procés de parla des de la infantesa. Jaume Balmes, que sempre va escriure en castellà i que resulta un exemple paradigmàtic del seu ús polític i literari, va compondre uns versos esclaridors en català on expressà molt clarament els efectes d'aquesta dicotomia cognitiva interna. És una poesia dedicada al seu amic Valentí Llorer, lligada a emocions íntimes:

Admirant lo teu llenguatje
casi ràbia m'ha agafat,
que'm feia dir malbinatje
qui parlar nos ha imposat
que no és del nostre llinatje.
[...]
Jo ja't dich, no'm vénen ganas
de tornar-me castellà,
y em semblan valents pavanas
els que volen oblidar
las paraulas catalanas.²²

---

20 Cfr. Marfany, Joan-Lluís. «Religion and the survival of 'minority' languages: the Catalan case.» *Social History* 30, n. 2 (2005): 154-174.

21 J. L. Marfany, «Sobre la història de la diglòssia a Catalunya, encara. Resposta a Josep Murgades», *Els Marges. Revista de Llengua i Literatura* (88), 105-114, p. 113.

22 «Poesia a Valentí Llorer», editada per primer cop el 1910, *Reliquies*, citada per H. Ragner, «El catalanisme de Balmes», *Àmbits de política i societat*, 12 (1999), p. 63-65.

Tal com mostren les polèmiques contemporànies sobre la diglòssia, podem discutir amb quant d'entusiasme els diversos sectors industrials i comercials de la burgesia catalana van impulsar la nació espanyola com un fet determinant per a l'ascens social i la diferenciació de classes —procés endogen, exogen, o mixt tal vegada?—, i podem discrepar sobre l'ús dels termes *bilingüisme*, *diglòssia*, *llengua dominada* i *llengua dominant*. Però això no afecta massa el meu argument principal: la llengua és un component de la identitat personal, cultural i política, vinculat a la cognició, que té un pes diferent segons les èpoques i segons el grau de funcions diferencials abastades.

A Catalunya ha tingut un pes especial, però no exclusiu, i em sembla que ara s'estan obrint pas nous factors diferencials, relacionats amb la massiva emigració de catalans a l'estranger i amb la immigració massiva de persones que parlen més de dues-centes llengües distintes a la nostra terra. El català com a element de cohesió familiar és important en el primer cas. Menys en el segon, perquè el marc institucional i econòmic no proporciona massa incentius per al seu ús com a primera llengua. A part de la integració i la instrumentalitzat, hi ha factors de tipus piscosocial que corregeixen l'aprenentatge del català com a segona llengua en la població immigrada, però la immersió en el català no és equivalent a la del francès o l'alemany en els seus territoris. Hi ha d'haver un esforç d'actitud extra, per dir-ho així. Sembla que la tesi original de Kit Woolard sobre la doble parla²³ que els mateixos catalans practicaven fa trenta anys encara és vàlida, ara per a la relació amb la població immigrada de qualsevol origen.²⁴

En un estudi longitudinal, Kit Woolard ha utilitzat darrerament el concepte bakhtià de *cronotrop* per situar les experiències dels immigrants o fills d'immigrants castellanoparlants. Alguns han adoptat el català com a

23 K. A. Woolard, *Double talk: Bilingualism and the politics of ethnicity in Catalonia*, Stanford University Press, 1989.

24 Laura Estors Sastre, «L'adquisició del català com a llengua estrangera en el context multilingüe barcelonès: estudi sobre les variables que intervenen en el procés d'aprenentatge d'alumnes adults indoirànics, arabòfons, sinoparlants i castellanoparlants», Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 2014, p. 357-58: «La situació lingüística que es viu a Barcelona crea desconfiança als aprenents i, a vegades, aquesta desconfiança pot traduir-se en actituds de passivitat, negativitat, i amotivació a l'hora d'aprendre el català o usar-lo. [...] Diàriament, tenim la sort de treballar amb persones immigrades que senten interès per aprendre la llengua catalana i usar-la tot just quan surten de l'aula. Una crítica constant que ens fan els alumnes és que ningú se'ls adreça en català. Els aprenents reclamen que no troben ocasions reals per utilitzar la llengua catalana.»

primera llengua. D'altres han mantingut el castellà com a llengua i fins i tot han desenvolupat una hostilitat personal cap al català. Són aquests darrers el que tendeixen a interpretar la seva elecció com a política i la lliguen a una concepció de llengua dins d'Espanya com a nació.²⁵ Com és que l'ús del català a Catalunya pot donar lloc a experiències de rebuig?

Reduir la complexitat sempre és arriscat. Aquest rebuig personal no és explicable només a partir de variables exclusivament lingüístiques. Les anàlisis sociolingüístiques sobre la resistència al català de Joan Argenté, Joan Pujolar i de la mateixa Kit Woolard han posat de manifest que la capacitat d'expressió en una llengua ve lligada a les possibilitats reals d'accedir a totes les seves formes expressives per dotar de significat les accions en una multiplicitat de contextos. Si aquest accés és limitat, hi ha més possibilitat de rebuig. Per això l'ús de la llengua té sempre una dimensió política. Pujolar advoca per una *política lingüística dialògica* per evitar el rebuig.²⁶ Els estudis sobre els «nous parlants» sembla reclamar ara un canvi de perspectiva.²⁷

Però potser també ara podem trobar-nos amb un conflicte lingüístic a un nivell més general, perquè l'existència de discriminació inversa respecte al català pot produir-se a partir de la construcció induïda del conflicte com a tal conflicte. M'agradaria referir-me a elements que hi poden ser presents, més enllà de la realitat de les històries de vida. Anomenaré *hiper-realitat lingüística* un altre tipus de realitat augmentada produïda en principi per la societat de la telecomunicació i la informació, però alimentada des de les estructures de poder (econòmic, social o polític).

---

25 K. A. Woolard, «Is the personal political? Chronotopes and changing stances toward Catalan language and identity». *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 16 (2) (2013), p. 210-224: «Those who adapted positively to Catalan present their linguistic development within biographical and cosmopolitan chronotopes that emphasize individual maturation and experience. They reject the politicization of language and an ideology of authenticity that links language choice to origins. The more anti-Catalan peer presents a socio-historical chronotope that frames his own experience as political and related to national and state debates, and he draws on an ideology of ethnolinguistic solidarity and linguistic authenticity.»

26 J. Pujolar, *Gender, heteroglossia and power: A sociolinguistic study of youth culture*, vol. 4. Walter de Gruyter, 2001.

27 Cfr. B. O'Rourke, J. Pujolar, F. Ramallo. «New speakers of minority languages: the challenging opportunity—Foreword.» *International Journal of the Sociology of Language* 2015, no. 231 (2015), p. 2: «In our view, the “new speaker” phenomenon contradicts the ways in which both majorities and minorities have historically used language to legitimize claims to nationhood and cultural authenticity.»

Penso que resulta possible produir efectes socials i emotius ben reals a partir d'una situació de comunicació diferida, d'informació equívoca o simplement falsa. És un altre exemple de poder anticipador de les il·lusions i de la projecció cap al futur dels desitjos i sentiments. Com saben els psicòlegs socials, hom pot enamorar-se i crear vincles amb la imatge d'un actor o actriu que no coneix. I és freqüent estimar i odiar per internet. És una qüestió de transmissió d'empatia intel·lectual i emocional. Internet, el web, no creen les emocions; simplement ajuden a personalitzar-les i a intensificar-les.²⁸ He parlat en un altre lloc sobre la justícia hiperreal i els efectes de la sobresaturació d'imatges.²⁹ Els exemples es multipliquen: l'ús comercial de les víctimes, l'ús comercial de l'anorèxia, la insensibilitat davant de l'holocaust o la reacció negativa davant del perdó o la justícia restaurativa.

La hiperrealitat lingüística es pot reproduir en societat quan aquesta adopta formes i es comporta com una societat virtual. Aleshores les creences i les emocions són transmeses i induïdes per les seves marques. L'experiència d'exclusió s'encarna, s'infla, es torna encara més real, i és més sentida per molt que no hi hagi prohibicions o causes macrosocials objectives per experimentar-la d'aquesta forma.

Hi ha alguns factors que cal tenir en compte: (I) la saturació d'imatges, (II) la concentració perceptiva, (III) el sentiment d'anormalitat, (IV) el rebuig del que és percebut com una anomalia. De la mateixa manera que la saturació sobrevé per la multiplicació d'imatges i la intensificació per la concentració perceptiva requerida per la comunicació digital, la realitat lingüística es torna *hiperlingüística* quan l'atenció es concentra en un sol punt i aquest és percebut negativament. El sentiment de pèrdua o d'exclusió de la primera llengua en absència de prohibicions i en situació de competència pot caure dins d'aquesta categoria si es viu com una dicotomia alimentada per una situació *política* de desequilibri. És un fenomen preocupant perquè és un obstacle per al pluralisme. Però el sentiment i el greuge poden arribar a ser molt vius i molt intensos com a tals.

La distància crítica seria aquí del tot punt necessària per tal que aquesta situació no escali i no reforci el mateix efecte que caldria evitar. I

28 Aaron Ben-Ze'ev, *Love Online: Emotions on the Internet*, Cambridge University Press, 2004.

29 P. Casanovas, «Justícia hiperreal i diàleg en xarxa», dins J. Monserrat, I. Roviró (eds.) *XIV Col·loqui de Vic. La bellesa*, Barcelona: Societat Catalana de Filosofia, IEC, 2010, p. 271-278.

això val per a tot tipus de parlants, perquè l'efecte simètric de la *hiperrealitat lingüística* —sentir-se exclòs sense ser-ho— és el de la *infrarealitat lingüística* —sentir-se inclòs en un conjunt més ample sense realment ser-ho. El descentrament de la pròpia llengua de vegades provoca sentiments d'incomoditat, d'irrealitat o fins i tot d'autoagressió en percebre el rebuig. Són els dos pols d'una corda amb molts nusos. I potser és el primer pas cap a una llengua sacramental. Hauríem de tenir en compte l'advertiment que feu Gershom Scholem sobre l'hebreu el 1926: «Vivim dins del nostre idioma com cecs que caminen arran d'un abisme... Aquesta llengua està carregada de futures catàstrofes... Arribarà un dia en què es girarà contra els qui la parlen.»³⁰

Concentrar en la llengua la defensa de la identitat em sembla, doncs, poc efectiu, perquè opera dins del mateix marc reduït que es vol superar, i en certa manera el reproduceix. La millor defensa d'una llengua és que es parli, s'escrigui i es transmeti amb normalitat, però el marc institucional per definir aquesta normalitat pot no resultar ni homogeni ni lliure de conflictes, i condiona el seu ús. Per això totes les formes d'expressió literària i artística són imprescindibles. Hi ha conflictes polítics que ni la política ni el dret, com a instruments, poden resoldre.

5. Identitat políticourídica

Anem acabant. La història del pensament polític i la recuperació del dret català ja no es poden presentar com una qüestió d'identitat nacional, tal com es va fer als segles XIX i XX. Avui en dia, és més adequat concebre el dret com un component tècnic regulatiu (també ètic i polític) abans que com un únic sistema normatiu estatal. Es tracta d'una caixa d'eines, un seguit d'instruments imprescindibles que convé reinventar en el segle XXI. De fet, això ja està succeint. Dins de poc temps, els estudiants de dret hauran d'aprendre a programar si volen fer bé la seva feina. Això succeeix tant globalment com localment. Què té a veure aquest fet amb la identitat?

30 «We live in our language like blind men walking on the edge of an abyss. This language is laden with future catastrophes. The day will come when it will turn against those who speak it». Carta de Gershom Scholem a Franz Rosenzweig, Jerusalem, 26 de desembre de 1926, citada per G. Agamben, *Means without end: Notes on politics*. Theory out of Bounds, vol. 20. University of Minnesota Press, 2000, p. 67.

Si recordo com vaig entrar en contacte amb l'especificitat del dret públic català i la reflexió sobre la meua pròpia cultura, em trobo amb el mateix desconcertant laberint de casualitats que s'encreuen. L'any 1896 el jurista Francesc de Paula Maspons i Anglasesell (1872-1966)³¹ va signar un contracte de catedràtic de dret civil amb la denominada *Antigua Universidad de Oñate*, a Guipúscoa —la Universitat del Sancti Spiritus, fundada per Rodrigo Sáenz de Mercado—, juntament amb Francesc Martí i Albó, de dret internacional. Va signar per dos anys, però només n'hi va romanre un. Coneixent el lloc —i havent-hi anat molts cops perquè és la seu de l'Institut Internacional de Sociologia Jurídica— puc imaginar-me el que devia ser ara fa més de cent anys. Un lloc remot, perdut entre muntanyes prop del monestir d'Arantzazu. Però el fet és que en aquest casalot Maspons i Anglasesell va descobrir-hi i va poder llegir per primer cop les obres jurídiques en llatí, castellà i català dels juristes catalans del segle XVI i XVII —Joan Pere Fontanella, Tomàs de Mieres, Joan de Socarrats. Després d'haver fet una tesi a Madrid sobre els tretze primers articles del Codi Penal,³² el xoc de descobrir un pensament jurídic original, del tot oposat a la tradició napoleònica dels codis i al dret públic d'un estat centralitzat, va trasbalsar Maspons, fins al punt que va decidir dedicar-se a la renovació d'aquesta tradició.³³ Un dels llibres que escriví fou el notable *Lesperit del dret públic català* (1932). Volia donar a conèixer una cultura jurídica basada en el *ius commune*, el diàleg i els pactes més que no pas en l'autoritarisme de les ordres del rei, o en les normes contingudes en el que després seria conegut a través d'expressions com *imperi de la llei* o *sobirania legal*.

31 Maspons fou el cap de l'Oficina Jurídica Assessora de la Mancomunitat (1918-1924), integrada per juristes de prestigi com Martí Esteve i Guau, Ramon Coll i Rodés, Ferran Valls i Taberner, Ramon d'Abadal i de Vinyals, Rafael Closas i Cendra i Tomàs Roig i Llop. Després hi hagué l'Oficina Jurídica Assessora del període republicà (1932-1935), amb Joan Maluquer i Viladot, Ramon d'Abadal i Calderó, Amadeu Hurtado i Miró, Oriol Anguera de Sojo, Antoni Par i Tusquets, Josep Roig i Bergadà, Santiago Gubern i Fàbregas, Eugeni Cuello i Calon, Josep Xirau i Palau, Francesc Maspons i Anglasesell, Joan Martí i Miralles, Josep M. Pi i Sunyer, Manuel Raventós i Bordoy, Pere Mias i Codina, Pau Font de Rubinat, Lluís Emperador i Féliz, Antoni M. Borrell i Soler, Ramon M. Roca i Sastre, Pompeu Quintana i Serra, Ramon Coll i Rodés i Enric Febrer i Prades.

32 *La reforma de los trece primeros artículos del vigente Código Penal* (Madrid, 1896). Prenc aquestes dades de la tesi doctoral de José Manuel García Izquierdo, *Francesc Maspons i Anglasesell: Polític, jurista, periodista (1872-1966)*, Universitat Ramon Llull, 2016.

33 José Manuel García Izquierdo, *Francesc Maspons i Anglasesell*.

La tasca dels juristes, tant a la Mancomunitat com a la República, es concentrà sobretot en la recuperació del dret civil català, que van procurar imbuir de l'«esperit» del dret públic perdut. Aquesta havia estat una reivindicació que ja provenia dels treballs dels juristes de la Restauració vuitcentista, entre els quals destaca Manuel Duran i Bas (1823-1907). Formava part, doncs, de l'intent de reconstrucció nacional que intentà dotar-se d'institucions polítiques autònomes. La posició del dret és força especial: el dret civil ha tingut de sempre un marcat caràcter d'arquitectura política. Pot ser tant un instrument de canvi —només cal pensar al Codi de Napoleó de 1804— com un refugi per preservar l'autonomia i la capacitat de decisió dels ciutadans.

Hi ha una continuïtat i una ruptura entre el que van començar aquestes generacions de juristes, filòlegs, filòsofs i historiadors de la Mancomunitat i de la República i allò que va passar després: més que ruptura, és d'una fossa del que estem parlant. Perquè això és el que va cavar, ras i curt, l'Espanya de Franco.

Arribo al punt que m'agradaria subratllar. Aquesta *cultura jurídica* catalana, aparentment tan feble, on el dret públic que defineix la relació de les institucions amb el seu poble desapareix i la sobirania no es recupera, és una cultura *en aquest aspecte* paradoxalment apta per a la societat global contemporània.

Les característiques de la societat que va desenvolupar organitzacions i mitjans de decisió col·lectiva ja durant el segle XVIII arriben fins avui. Justament no haver tingut estat propi pot tenir algun avantatge. El resultat de no tenir-ne ha estat una *societat civil-pública* (en termes de Salvador Giner) o *sociabilitat múltiple* per dir-ho amb els sociòlegs i antropòlegs que han estudiat el tema.³⁴ És un ordre desenvolupat en els *intersticis* del poder polític, en aquelles zones de coneixement i empresa que deixava buit l'ordenament estatal i que requerien iniciativa privada o associativa.³⁵

34 R. Arnabat, X. Ferrer, «Sociabilitat: entre la teoria i la historiografia», a M. Duch, R. Arnabat, X. Ferrer, *Sociabilitats a la Catalunya contemporània. Temps i espais en conflicte*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 20-62.

35 Naturalment, el dret civil català és el camp on es va jugar la batalla dels propietaris contra els masovers en els conflictes del camp (l'emfiteusi, l'herència i el dret de vinya en són exemples). Després va afavorir els capitans d'indústria contra les reclamacions obreres —només cal recordar les colònies industrials. Però també aquesta cultura jurídica incorporava les proteccions i els elements flexibles de tracte i negociació propis de l'antic pactisme, juntament amb el paper de les associacions, gremis, societats mercantils i col·legis professionals.

Hem tingut recentment noves proves d'aquesta resiliència, o capacitat reactiva de la població catalana, i no em refereixo al que ha passat en els darrers cinc anys. Entre els anys 2000 i 2010, hi va haver un milió i mig d'immigrants a Catalunya. Es va passar de sis a set milions i mig d'habitants. Això va provocar canvis i fluxos migratoris interns importants que van incidir en el mercat laboral i en l'ús i funcionament de tots els serveis públics —centres d'atenció primària, hospitals, escoles bressol, primàries, secundàries... He explicat molts cops com en elaborar el *Llibre blanc de la mediació a Catalunya* (2008) ens vam adonar que no havien estat les administracions, sinó el poble, la gent, els professionals i associacions veïnals de totes les poblacions i serveis els qui primer s'havien organitzat per fer front a aquesta situació. La introducció massiva d'exercicis de diàleg i mediació per a la resolució de conflictes en totes les escoles i instituts en constitueix un bon exemple. L'any de referència de l'estudi (2008) van tenir lloc més de quatre mil mediacions escolars, conduïdes pels mateixos estudiants. Vam calcular que aproximadament un 10% de la població general havia participat en accions complementàries de mediació. Són dades molt significatives que indiquen un teixit social molt actiu i especialment sensible al problema plantejat.³⁶

Aquest aspecte de dret *relacional* és el que resulta important en un món on la *lex mercatoria*, els contractes, les reclamacions, els acords i els pactes es fan en línia. Hi ha molts indicis de l'adaptabilitat de la tradició catalana a les condicions presents. La presència de la llengua a Internet, les iniciatives associatives de *crowdfunding*, la presència i vitalitat de la cultura digital (empreses de mòbils i videojocs) a Catalunya.

Dret relacional és el terme que generalment utilitzo per definir el canvi jurídic global a la xarxa i els patrons de relacions de drets i obligacions que es donen entre el web 2.0 (el web social) i el web 3.0 (web semàntic, web de les dades) en absència d'una autoritat central.³⁷ La construcció i regulació

36 P. Casanovas, L. Díaz, J. Magre, M. Poblet (eds.). *Materials del Llibre Blanc de Mediació a Catalunya. Volum I. La mediació: conceptes, àmbits, perfils, indicadors*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada, Justícia i Societat, n. 32, 2009. P. Casanovas, H. Lauroba, J. Magre (dirs.) *Llibre Blanc de Mediació de Catalunya*, Barcelona: Ed. Huygens, Departament de Justícia de la Generalitat, 2010. <<http://www.llibreblancmediacio.com/>>

37 El lector interessat pot acudir a P. Casanovas i M. Poblet, «The Future of Law: Relational Law and Next Generation of Web Services», a M. Fernández Barrera *et alii* (eds.) *The Future of Law and Technology: Looking into the Future. Selected Essays*. Florència: European Press

d'aquest tipus de dret es basa en la identitat digital i en la denominada «capa del metasisistema de identitat». S'està definint justament en aquests moments a partir de la creació de estàndards de llenguatges tècnics,³⁸ i té una expressió política en el que conjuntament amb Marta Poblet hem definit com a *democràcia vinculada (linked democracy)*, davant de les versions més habituals de «democràcia epistèmica».³⁹

6. Recapitulem

Si acoblem els elements que he esmentat en tractar la identitat personal, cultural, lingüística i jurídica, podem concloure amb algunes idees preliminars. He intentat donar-los cohesió en el text, però sóc conscient de la forma sintètica i apressada amb què han estat expressades. Valgui com a reflexió final:

1. La identitat és un assumpte excessivament complex com per ser construïda a voluntat: és més aviat el resultat indirecte d'un conjunt dinàmic de nombrosos factors que també canvien amb el temps.

2. No obstant això, les cultures elaboren alguns esquemes o pautes de natura epistèmica (i. e. de models cognitius) que poden ser apreses, transmeses, modificades, incentivades i/o destruïdes.

3. La llengua pròpia és un component essencial, però no l'únic, d'elaboració i transmissió d'aquestes pautes a través dels temps.

4. L'ús de la llengua i de les formes elaborades de comunicació i integració operen en distintes escales i dimensions socials, i se sotmeten a determinades constriccions segons els marcs institucionals dins de les quals funcionen.

Academic Publishing, 2009, p. 137-156; P. Casanovas, «Agreement and Relational Justice: A Perspective from Philosophy and Sociology of Law», a Sascha Ossowski (ed.) *Agreement Technologies*, LGTS, n. 8, Heidelberg: Springer Verlag, Dordrecht, 2013, p. 19-42; P. Casanovas, J. Zeleznikow, «Online Dispute Resolution and Models of Relational Law and Justice: A Table of Ethical Principles», a P. Casanovas et alii (Eds), *AI Approaches to the Complexity of Legal Systems IV*, LNAI 8929, Springer, 2014 p. 55-69.

38 A tall d'exemple, vegeu la labor del National Institute of Standards and Technology (NIST, EUA) per definir els graus d'accessibilitat i la identitat a la xarxa. Internal Report 8112 (Draft) P. A. Grassi, E. M. Nadeau, R. J. Galluzzo, A. T. Dinh, NIST Internal Report 8112 (Draft). Attribute Metadata, August, 2016.

39 Cfr. M. Poblet, E. Plaza, «Democracy Models and Civic Technologies: Tensions, Trilemmas, and Trade-offs» (2017) a *arXiv preprint arXiv:1705.09015*.

5. Avui en dia, la identitat digital respon a una revolució cultural global, eixampla els límits que havíem conegut fins ara i incorpora nous trets —e. g. el denominat «jo quantificat», la producció i accés a les denominades «grans dades»...— que poden fer que canviï el plantejament del problema.

6. Més que a una reconstrucció i una identitat «nacionals», estem abocats a la construcció d'identitats «transnacionals» on cal repensar el paper de la llengua, la cultura, les institucions, l'estat i el dret.

DE DALÍ A GAUDÍ: LA CONSTRUCCIÓ DE LA IDENTITAT ARTÍSTICA A CATALUNYA

Joan Cuscó i Clarasó

Universitat de Barcelona / Societat Catalana de Filosofia

El tema que ens ocupa té tres protagonistes: l'arquitecte Antoni Gaudí, el pensador Francesc Pujols i el pintor Salvador Dalí. El punt de partida és com Gaudí fou posat en valor per Pujols i per Dalí i com el situen com a baula imprescindible de l'art català contemporani, al costat del pintor Marià Fortuny i de Ramon Llull.¹ És a dir, com Gaudí esdevé, per a ells, un clàssic.

D'aquest fet en podem anotar dues concrecions. La primera és aquella que diu Pujols al llibre que l'any 1935 dedicà al pintor Marian Pidelaserra, segons la qual Gaudí i Jujol (com havien fet els grecs al Partenó i com es cospa en l'art gòtic) «realitzaven el pensament i les paraules de Renoir, tornant als edificis que construïen el moviment i la vida dels antics».² Per això diu que Gaudí és l'arquitecte català que hem d'anomenar «arquitecte de l'univers» i que ha estat el primer a atrevir-se a deformar els edificis.³

1 A aquestes qüestions hem dedicat un curs d'Els Juliols de la Universitat de Barcelona de l'any 2016 que portava per títol: «De Llull a Gaudí i Dalí». D'altra banda, es pot consultar Joan Cuscó, «Ciència, filosofia i metafísica en Dalí» dins: Joan Vergés (ed.), *Salvador Dalí*, Girona: Documenta Universitaria, 2016). També hem desplegat molts dels assumptes aquí vistos en dues conferències que hem fet per encàrrec de la Fundació Francesc Pujols: «Francesc Pujols, en tres actes. La filosofia de la vida» (2014) i «Pensar en català. De Ramon Llull a Francesc Pujols» (2016).

2 Francesc Pujols, *El pintor Pidelaserra*. Barcelona: Syra, 1935, p. 17.

3 Les idees de Pujols sobre la importància de la deformació en l'harmonia entre el fons i la forma també les trobem reflexionades en Sebastià Gasch, que a l'article «Elogi de la deformació» (*Dau al Set*, II (1949), p. 8) escriu: «Els deformadors actuals poden al·legar precedents dels egipcis, japonesos, xinesos, perses, negres, bizantins, romàntics i gòtics, mentre que els adeptes a la pintura imitativa només poden invocar un nombre molt reduït d'estàtues hel·lèniques i quatre segles escassos de pintura europea. [...] Observarem finalment que hi ha dues menes de deformacions: l'expressiva i la plàstica.» Essent la de Gaudí un mode de

La segona és el llibre que l'any 1927 Pujols va escriure sobre Gaudí.⁴ En relació al primer concepte exposat per Pujols, hem de dir que, des del primer moment en què Pujols i Dalí reivindiquen Gaudí, se situen al marge del moviment general al país, el qual s'abocà, a partir del 1928, cap a l'arquitectura racionalista.⁵ D'altra banda, en posar com a fonament teòric del que diuen, i del que fan, el llibre de l'any 1927, fan explícit allò que ells mateixos volen de si mateixos (i de l'art).

En conseqüència, posar sobre la taula la construcció d'aquesta «tradicció» (i de la consegüent «identitat») és interessant per comprendre aquests autors i la pluralitat de discursos que al llarg del segle xx trobem en el que hom pot anomenar «la tradició artística catalana». Ells són conscients que estan construint una «tradicció», i que aquesta parteix de la destrucció. (No debades, al títol hem posat: «De Dalí a Gaudí».) Per això a ells els agrada el caos i el barroquisme que troben en el Modernisme i, sobretot, en Gaudí (contra la visió d'un racionalisme que, com el de Sert i el de Torres Clavé, reivindica l'ordre i la netedat en l'urbanisme i en l'arquitectura).⁶ I la base teòrica, segons la qual l'espiritualitat provoca que la Sagrada Família sigui un temple completament hiperbòlic (expressió de màxima llibertat i d'un sentiment religiós més potent que l'habitual entre els catòlics de la seva època), és fonamental.

Aquest fons que deforma la forma plàstica arquitectònica és el que cal portar a escena a partir, com fa Gaudí, d'un coneixement científic estricte de la realitat. En aquests dos aspectes posen el focus Pujols i Dalí.⁷ I és

deformació plàstica, ja que deforma la forma externa per mostrar la força expressiva de la natura (com també ho són la caricatura i l'humorisme que defensa Pujols). I Pujols i Dalí comparteixen que allò que fa Gaudí és una deformació del segon tipus.

4 Francesc Pujols, *La visió artística i religiosa d'en Gaudí*, Barcelona: Quaderns Crema, 2002.

5 Com a botó de mostra, vegeu l'article: «Projectes arquitectònics», *Mirador*, I, 13. Barcelona, 1929.

6 En la construcció d'aquesta «tradicció» que fan a través de Fortuny i de Gaudí, hem de tenir present l'herència que reben de la Renaixença. Gaudí es formà al costat de Llorens i Barba i de Pau Milà i Fontanals, i amb aquest comparteix diferents aspectes primordials per comprendre la significació de la Sagrada Família, per exemple. Vegeu: Pau Milà [Joan Cuscó, ed.], *Apunts d'estètica. Pau Milà i Fontanals*, Barcelona: Universitat Ramon Llull, 2011. Així com allò que Pujols agafa de Llorens i Barba i de Manuel Milà i Fontanals per crear la seva visió estètica. Vegeu: Joan Cuscó, *Francesc Pujols i Morgades. El filòsof heterodox*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008.

7 Salvador Dalí (1971); «Preface», dins Robert Descharnes, Clovis Prevost and Francesc Pujols, *La vision artistiques et religieuse de Gaudí*, Barcelona: Aymà, 1971. D'aquest mateix llibre, l'any 1969 se'n va editar una versió en castellà i l'any 1989 se'n va fer una edició en anglès.

aquest mateix focus el que els permet cercar una universalitat de la cultura catalana a través de l'art. I per això al costat de Dalí hi ha Ramon Llull, que seria, dins la cultura catalana, el primer i gran «arquitecte de la passió». ⁸ A Pujols i a Dalí els interessa la passió i el desig desorbitats de Ramon Llull (per a qui en la construcció de la seva Art hi hem de posar tots els sentits i, sobretot, la fantasia i la imaginació) i de Gaudí (que fa el mateix). També el poeta J. V. Foix va trobar en Llull aquesta força que brolla de la tensió entre la raó i la follia i que en el segle xx reivindica el surrealisme. ⁹ Tensió que dóna vida i força a l'art, com diu Pujols. I per això Dalí serà capaç (com Gaudí) de mostrar que «la vida del arte puede existir con vida propia». Per què? Perquè és surrealista i paranoic. ¹⁰

Així, direm que Llull és el gran arquitecte del pensament medieval, que Gaudí és «el surrealista de la arquitectura» i que Dalí és el gran surrealista de la pintura (i, per a Dalí, Pujols és el filòsof surrealista). ¹¹ I tots ells han estat titllats de folls: «Entonces el surrealismo de Gaudí, como hoy el de Dalí, tenía pocos amigos y muchos enemigos, porque se parece más a una quimera que a la armonía de Horacio», diu Pujols. ¹²

D'Ors, Pujols i Dalí

El període de màxima influència d'Eugeni d'Ors en la cultura catalana se situa entre els anys 1906 i 1920, amb dates rodones. I es diu que, després d'ell, l'hegemonia cultural va passar a mans de Francesc Pujols (que la tindria fins que l'any 1926 va publicar l'heterodoxa *Història de l'hegemonia catalana en la política espanyola*). Per situar-nos, amb aquestes dades en tenim prou (tot i que la influència de d'Ors a partir de l'any 1943 també va ser molt important i interessant en el món acadèmic català, que l'aparició de Pujols va ser l'any 1918 amb el *Concepte General de la Ciència Catalana* i que caldria veure la complexa relació entre d'Ors i Dalí).

8 Vegeu: Sebastià Perelló, «Amb més deler». *El procés*, VII, 9, Barcelona, 2016.

9 Entre els anys 1933 i 1935, J. V. Foix va escriure diversos articles sobre Ramon Llull al diari *La Publicitat* de Barcelona. Els trobareu reproduïts a *El procés*, VII, 9, Barcelona, 2016.

10 Francesc Pujols, «La quimera d'Horaci», dins *Pujols per Dalí*, Barcelona: Ariel / Fundació Picasso Reventós, 1974, p. 101.

11 Salvador Dalí, «Hiperrealisme i monarquia», dins *Pujols per Dalí*. Barcelona: Ariel / Fundació Picasso Reventós, 1974, p. 10.

12 *Ibidem*, nota 9.

Ara bé, l'important no és la precisió exhaustiva de les dates, sinó, sobretot, que pensem que les coses no van anar ben bé així. El veritable pas en fals de Pujols (si ho podem dir i considerar així) va ser la publicació de *La visió artística i religiosa de Gaudí* (1927). En ell hi ha el Pujols nihilista que trencà de forma brusca amb la Renaixença i amb el Noucentisme i que, a partir de Gaudí, vol una nova època. Un llibre que per a Dalí era imprescindible. No en va, quan li van demanar que escrivís un llibre en francès per presentar aquell Antoni Gaudí que havia cridat l'atenció dels racionalistes (com Le Corbusier) i dels surrealistes (com Breton), va dir que el millor que podien fer era traduir el llibre de Pujols (i així es va fer quan es traduí al francès i a l'anglès). Un llibre que en la seva segona edició catalana (de l'any 1969 i amb pròleg de Dalí)¹³ va aparèixer completament esportat per la censura (i no fou restituït fins a la reedició del 1996).¹⁴

Agafar la figura de Gaudí, i la «tradició» que genera a partir del 1927 amb la interpretació que en fa Pujols i que assumeix Dalí, permet acostar-nos a un període intel·lectualment viu (que va del 1920 al 1938), que és quan Pujols i Dalí escriuen les seves obres més importants i quan naix aquell «surrealisme creatiu» que culminà en el «surrealisme clàssic» de Dalí. Tot sota el paraigua de Gaudí, passat pel sedàs de Pujols (amb lectures de Lluïll). I la construcció d'una «tradició intel·lectual» i artística «alternativa» al Noucentisme (i que parteix de la voluntat d'enderrocar per a construir).¹⁵ No debades, Dalí plantejà la necessitat d'una «Real Ben Plantada» enfront el símbol de «la Ben Plantada» (que encaixa amb la Lídia de Cadaqués). Una tradició fructífera que permet una visió més ampla i plural de la cultura catalana del segle xx, que brosta d'un nihilisme creador i que concep tota una topologia de l'art del segle xx. I és que en la paradoxa inicial a resoldre hi ha el sil·logisme borrosament resolt per Dalí l'any 1985 quan, (1) després d'afirmar que ell és el surrealisme i (2) que ell és «profundament català», (3) deixà suspesa la resposta sobre si el surrealisme «és català».

13 Vegeu: Clovis Prévost (ed.), *La Vision artistiques et religieuse de Gaudí*. Lausanne: Edita SA, 1969 (2a ed). Barcelona: Aymà, 1971; i Robert Descharnes (ed.), *Gaudí, the Visionary*. Neova York: Dorset, 1989.

14 Francesc Pujols, *La visió artística i religiosa de Gaudí*, Barcelona: Quaderns Crema: 1996.

15 De fet, a Pujols i a Dalí els agrada que el somni i la realitat es toquin, que l'irracional i el racional siguin present en l'art, que l'excés sigui qui genera l'ordre orgànic de les formes.

Els hereus de Gaudí

Després de l'any 1914, i fins a l'any 1926, Gaudí és un artista que crea en i des de la solitud. El 1914 se li havien acabat els contactes amb la família Güell, el 1917 entraven a Barcelona les avantguardes (i comença un noucentisme menys idealista o classicista i comença el que Xavier Antich ha denominat: «realisme noucentista»). És un home dedicat a la Sagrada Família. I això interessa. Perquè davant aquest projecte (que encara genera polèmiques) naixen en aquest moment quatre grans punts de vista. En primer lloc, hi ha els arquitectes continuadors de l'obra (que segueixen els postulats estètics de Torras i Bages). En segon lloc, hi ha els autors relacionats amb el Noucentisme, en el qual hi ha dos grups: en el primer d'Ors i Carner (que ataquen Gaudí per ésser algú fora de lloc)¹⁶ i en el segon, Josep Palau (per a qui, malgrat el seu barroquisme, és un autor «realista» a tenir en compte).¹⁷ Tercer, el grup dels arquitectes racionalistes, també dividits en dos bàndols: els qui diuen que cal deixar enrere una arquitectura feta a base de grans «mones de Pasqua» i els qui, com Sert, diuen que en Gaudí i la seva recerca al voltant de la natura hi ha quelcom que tindrà una gran influència en el futur. Quart, Pujols i Dalí. Defensen Gaudí com a graó imprescindible en la construcció del present i del futur. Ara bé, el veuen com el Wagner de l'arquitectura.¹⁸ Ha arribat a uns límits de complexitat que reclamen destruir per construir de nou i, en fer-ho, convertir-lo en un «clàssic». Aquests darrers són els que ara interessin (tot i que les disquisicions de Sert i de Palau també són d'una gran vàlua i interès en els nostres dies).¹⁹

16 Per posar un exemple de la crítica orsiana citarem la glossa que portà per títol «Arquitectos» i que es publicà al diari *Arriba* el dia 3 d'abril de l'any 1949. En ella diu que Gaudí mai va fer cas d'allò que se li encarregà i que es dedicà a fer desastres (com a la Catedral de Mallorca o a la Casa Milà). «El más estupendo, el famoso Antonio Gaudí, gran artista y gran tipo. Este, del client y de sus exigencias, se liberaba por completo; mientras se construía la obra, ni antes, ni después, le permitía chistar. Al obispo de Mallorca, le dejó la catedral como nueva, con un pretexto de un baldaquino. [...] Don Antonio le consintió sólo ver la cosa, cuando no tenía remedio ya».

17 Josep Palau, *Música i filosofia*. Barcelona, 1935, p.28.

18 En relació a aquests fets, cal afegir que l'any 1928 el pintor Joan Francesc Ràfols (1889-1965) va publicar la primera biografia de Gaudí (*Gaudí*, Barcelona: Editorial Canosa), però que no va ser fins al 1956 que ell mateix va ser el primer en ocupar la recent creada Càtedra Gaudí a la Universitat Politècnica de Barcelona i que, després del llibre de Pujols de l'any 1927, el primer que el tornà a estudiar des de la perspectiva teòrica i conceptual va ser Juan Eduardo Cirlot (1916-1973) l'any 1950 amb el llibre *El arte de Gaudí*. (Barcelona: Ediciones Omega).

19 També caldria acotar aquesta interpretació de Pujols i de Dalí amb les aportacions cabdals que dins l'àmbit de la reflexió sobre l'artista i la creació van fer Gabriel Alomar (els anys

Què en va dir, Pujols, de Gaudí? A banda del que ja hem vist, cal dir que per a Pujols la Sagrada Família era l'expressió d'una espiritualitat que mirava al futur de la humanitat. Era una obra que mostrava el començament d'un nou moment. Amb ella, la religió catòlica havia mort. En l'opuscle citat, aquest fet és evident, i per això fou censurat durant el franquisme. Per a Pujols, Catalunya és la cultura que ha d'enfonsar el catolicisme. I la Sagrada Família és el símbol d'aquella religió que cal «sacrificar» i la porta cap a una nova espiritualitat.

La missió dels catalans, diu, ha d'anar acompanyada per una proposta d'espiritualitat que sigui capaç de deixar enrere, perdudes en el mar de l'oblit, les tres grans religions monoteistes (i aquí Pujols actualitza el projecte de Lluïl). Cal una nova espiritualitat de la qual la hiparxiologia (de Pujols) i el surrealisme clàssic (de Dalí) es fan senyera. I és que, com llegim a les notes manuscrites conservades a la Fundació Francesc Pujols, cal la retirada del catolicisme perquè els catòlics ja no són res més que luterans endarrerits. Uns platònics que han acabat per aferrar-se a Kant, diu. I afegeix: «La religió ha d'ésser efectivament catòlica, ço és universal. [...] Ho té d'omplir tot, el temps i l'espai. Com la ciència té d'anar a la llum del dia i no pels racons, de religió només n'hi pot haver una. [...] La religió com la ciència que l'estudia tenen que respondre a fets reals i positius i de realitat n'hi ha una que és igual per a tots».²⁰ Religió lluny de la superstició i dels màrtirs. Religió i ciència que no s'imposen ni s'oposen. Aquesta és la nova

1904 i 1908), Josep Aragay (l'any 1917) i, també, l'Eugeni d'Ors de la sèrie de glosses sobre art que agrupà sota l'epígraf «Arte Vivo» i que van ser publicades entre els anys 1952 i 1954 a *Revista. Semanario de Información Artes y Letras* de Barcelona. D'Alomar cal destacar-ne la seva ascendència sobre el jove Dalí quan aquest començava a escriure i a pintar amb ímpetu els anys 1918 i 1919. Fou mestre de Dalí a l'Institut i les idees estètiques de l'un i de l'altre tenen significatius punts de contacte. Sobre els primers anys de Dalí vegeu: *Dalí: els anys joves (1918-1930)*, Barcelona: Generalitat de Catalunya / Fundació Gala - Salvador Dalí, 1995. També cal considerar que les aportacions que fa Alomar (i que trenquen amb la visió romàntica de l'art, de la genialitat i dels excessos de la bohèmia final de segle) són parelles del que passava a Europa. En relació al «futurisme» d'Alomar, afegir que a Vilafranca del Penedès l'any 1910 es va publicar la revista *Futurisme* sobre temes d'art i amb la participació d'autors locals i catalans (com Carner i López-Picó) i alguna col·laboració feta des de Madrid.

²⁰ Fundació Francesc Pujols, Caixa 34, Lot 691. L'objectiu final és evitar la superstició i els enfrontaments religiosos amb una represa dels ideals humanístics que han guiat el pensament occidental des de la Grècia clàssica fins a la modernitat (rellegint el projecte lul·lià). Pujols és conscient, almenys des de l'any 1938, de la crisi profunda que viu l'humanisme. La guerra li ha posat fàcil per ser-ne conscient. No obstant això, adopta, com Dalí, un posicionament idealista. Un repte que defensa el valor de l'art per a la vida humana. Manté la flama

espiritualitat que brolla de la Sagrada Família com a símbol de la màxima llibertat creadora a partir de la màxima imaginació relligada amb el màxim coneixement de les formes de la natura. El nietzschianisme de Pujols és ben clar i portat a la pràctica amb totes les conseqüències. Vegem-ho en paraules de Pujols:

Si a l'època de Wagner i de Cézanne, que contorsionaven les visions musicals i pictòriques que tenien, trencant els cànons de la música i de la pintura italianes [...]. I a l'època de Strauss i Stravinski, en música, i en Picasso, en pintura [...]. Mentre Wagner, Strauss i Stravinski cercaven noves formes de la música tornant a la concepció primitiva de l'art, per mitjà del refinament més agut, que és el que s'acosta més a la primitivitat, perquè els extrems es toquen, Wagner deformant el quadre canònic de la música italiana, com hem dit, Strauss augmentant i estridenciant les sonoritats i Stravinski trencant agudament les melodies i les harmonies per arribar-los-hi a l'entranya, i mentre Cézanne deformava la figura i el paisatge per tal d'intensificar la vida de la visió pictòrica, i en Picasso feia de les seves amb les seves traces i moltes genials i felines, triomfant a París, [...] En Gaudí, mut com la pedra, sense dir res, feia el mateix obeint al mateix ritme de la tragèdia artística moderna revolucionària per a retornar als principis fonamentals de tots els pobles, sense moure's de Barcelona». ²¹

El «wagnerianisme» de Gaudí el portà a trencar l'expressió a un màxim de complexitat que ha de trastocar tot el que vindrà després. A trobar un nou valor plàstic a l'arquitectura (que fascinà un Dalí que des de jove s'interessà per la idea de morfologia i que devia estar captivat per les propietats exòtiques de la matèria de dues dimensions que podem copsar sovint en els seus quadres i que ha donat el premi Nobel de física a Thouless, Haldane i Kosterlitz). En aquest mateix sentit, per a Dalí (en Gaudí i en Fortuny) ja hi ha elements «presurrealistes». Per què? Perquè, tant per a Pujols com per a Dalí, en Gaudí la realitat s'eixampla i es fa més profunda (més real i més propera a la veritat). La natura esdevé artística i els somnis, els mites, les llegendes i la racionalitat s'hi mesclen fructíferament. I és que per a ells cal un pensament que sigui «realista» del tot, que abraçi el conscient i l'inconscient. Tota la vida psíquica. I que es relligui amb un

de la modernitat enfront, per exemple, d'altres veus que a partir de les dècades del 1950 i del 1960 proclamen la fi de l'art.

21 Francesc Pujols, *La visió artística i religiosa d'en Gaudí*, Barcelona: Llibreria Catalònia, 1926, p. 32-33.

coneixement científic de la realitat, i és aquest coneixement el que permet una nova mirada i una nova sensibilitat més universal. Una nova espiritualització de la vida humana. Perquè això és el que cerquen Pujols (amb l'Escala de la Vida) i Dalí (oposant la seva obra al cubisme de Picasso).²²

També és a finals de la dècada del 1920 quan, des de la perspectiva teòrica, Salvador Dalí viu un moment esplèndid i quan la seva pintura gira cap al surrealisme. A banda de donar-se a conèixer com a pintor, i pel que ara ens interessa, és quan escriu els seus textos teoricofilosòfics més importants: l'any 1927 l'article sobre Sant Sebastià, l'any 1930 *La Femme visible*, l'any 1931 *L'Amour et la mémoire* i l'any 1937 la *Métamorphose de Narcisse*, entre d'altres. A més, l'any 1926 comença a fer circular un concepte límit de gran vàlua: «putrefacte». I la idea de putrefacció com a font de renovació, i necessitat de digerir el vell per crear el nou, va fent camí fins que l'impur i putrefacte que hi ha en Wagner i en Gaudí són la font d'energia del seu «surrealisme clàssic» i de la seva «mística quàntica» (a partir de la dècada del 1950 i fins a la dècada del 1970), que és el pur (o l'«Àngel»).

I per arribar a la mística o, més ben dit, per definir-la, Dalí «copia» una frase de Gaudí, segons la qual a mesura que avança la vida el cos és cada cop més dèbil i la força espiritual cada cop més forta.²³ I aquesta és la descripció de l'Escala de la Vida (i de la mort) de Pujols, per la qual en el procés de la vida humana la matèria i l'esperit es van separant fins que la matèria desapareix del tot.²⁴

En tot el moviment surrealista hi ha un rerefons neoplatònic (que en el cas de Dalí es relliga amb Llull). El surrealisme és (en Dalí, Breton, Aragon, Eluard o Desnos) «ascensionista» (idealista). I aquest ascens és per encontre amorós. Però allò que se sol cercar en aquesta ascensió no és la

22 És potser en aquest sentit amb què Dalí interpretà Picasso amb el que cal llegir la darrera exposició de Picasso? Aquella amb quadres violents i bruts. De traç enèrgic, colors forts, de desmesura i d'obsessió. Aquella exposició pòstuma (però organitzada per ell mateix) que va es fer al Palau del Papes d'Avinyó a finals de l'any 1973. Va ser esgotament (com es va dir)? Va ser el seu darrer crit de vida?

23 Vegeu Salvador Dalí, *La vida pública de Salvador Dalí*, Barcelona: Ara, 2002, p. 58 i 126-127, 154. Al llibre *Pujols per Gaudí* de l'any 1974 s'hi reproduïx la següent frase atribuïda a Gaudí: «à mesure que mon corps se fatigue / mon esperi se sent plus agile et plus libre». Vegeu Isidre Puig-Boada (ed.), *El pensament de Gaudí*. Barcelona: Dux-Elm, 2004, p.217.

24 Francesc Pujols, *L'evolució i les principis immutables*, Barcelona: Verdaguer, 1921. No és debades que aquest text fos inclòs, també, al llibre *Pujols per Dalí* de l'any 1974.

transcendència mes enllà del que és humà (el «punt suprem» de Breton, per exemple, és la reconciliació de l'ésser humà amb ell mateix (a través de la ruptura amb el discurs lògic). I és que, amb la ruptura, els oposats es re-troben. La bellesa, que és allò que sempre commou profundament, sempre és síntesi, resolució d'oposicions per retornar a la unitat fonamental. Per això la poesia és el pont entre la vigília i el somni (diu el filòsof Ferdinand Alquié). Breton, com els grecs, pensa que el poeta és posseït per un poder visionari (per la «mania» platònica). La poesia desperta una actitud nova davant la realitat, i això ens ajuda a comprendre'ns com a part de l'univers i no pas com a centre d'ell. Dalí, agafant Llull i la mística espanyola, afegeix un pas més a aquest procés d'ascens (la transcendència religiosa) i concreta el projecte polític d'aquest ascens marcant les pautes del denominat «surrealisme clàssic».²⁵ Ho diu ben clar el mateix Dalí: «Per a mi el surrealisme comportava un mite que exigia una llibertat d'esperit total. [...] La meua ambició és vèncer tot allò que el surrealisme pot contenir de materialista i ateu i incorporar les seves fonts d'inspiració al misticisme espanyol, donant-li un contingut cristià i místic.»²⁶ Heus ací la singularitat del projecte de Dalí, la qual el relliga amb Pujols, Gaudí i Llull, a través del qual cercava, ell mateix, allò que no tenia: la fe.

Tradició i surrealisme clàssic

Així mateix, tant Pujols com Dalí fan arribar aquesta «tradició» fins a Ramon Llull. Com? Per a Ramon Llull, cada edifici s'ha d'adequar al seu sentit i simbolisme. No és el mateix una església que un palau. Ni pel que s'hi fa ni pel que representa. Els edificis han de ser funcionals i, al mateix temps, significatius. I aquest fet és, també, ben clar en Gaudí, el qual aporta dos vaixells insígnia a aquest fet: la Sagrada Família i el Palau Güell. Tant Dalí com Pujols diuen que Llull els inspira i, seguint el que ha fet Gaudí, que no es pot ser ni artista ni filòsof sense una rigorosa visió científica de la realitat sencera. Per això, agafant Freud, Dalí posa en escena el mètode paranoicocrític i, agafant els avenços de les ciències, crea la mística nuclear pintant la física quàntica o l'espiral de l'ADN. I per això, amb habitud es reunia amb científics com Prigogine i Watson. Així, si Llull tingué una pre-

25 Ferdinand Alquié, *Philosophie du surréalisme*. París: Flammarion, 1955; Louis Aragon, *Le paysan de Paris*, París: Gallimard, 1988; André Bretón, *Nadja*, París: Gallimard, 1989.

26 Salvador Dalí, *La vida pública de Salvador Dalí*. Barcelona: Ara Llibres, 2002, p.81.

ocupació per fer que cada llibre tingués la seva imatge significativa (com el *Llibre de contemplació* del 1272 amb la imatge de la creu formada per set parts, essent el set el número de la Verge), Dalí es preocupà de donar una imatge a l'hipercub.²⁷ A més, Dalí també va posar o traduir en imatges el sistema filosòfic de Pujols (denominat *hiparxiologia*) en el quadre *Cel hiparxilògic* (1960).

I, per anar acabant, tres conclusions. Primer, és el moment de dit que Dalí i Pujols entenen que: (1) Gaudí i Llull (tal com va dir Josep Pla) han estat dos excepcionals constructors de racionalitat, i (2) ambdós defensen l'encaix que hi ha d'haver entre la reivindicació del «realisme» (o del «realisme naturalista») de Llull i de Gaudí amb el seu propi. Per què? Per fer un art viu? I ho reivindiquen seguint allò mateix que Ramon Llull havia escrit al *Llibre de contemplació* (capítol 120). Ramon Llull es queixà que els pintors reproduïen formes, però que aquestes no tenen res a veure amb la realitat i amb la vida. És a dir, que els manca el fons: «mas no ha ressemblant a home en les obres; en així, veig molt home semblant a figura e a imatge d'home.» L'art és mort i no dona vida. Es pinten creus d'or però no creus de sang, diu. I això no és bo per a la societat. I aquest és el repte que assumeix Pujols: la defensa d'un art que no caigui en aquest absurd.²⁸ Art viu («harmonia viva») que expressa una nova espiritualitat. Un renovat humanisme que té el seu símbol en la Sagrada Família (de pedra), en els castells humans (com van dir Pujols i Dalí) i, com afegeixo jo, en el Palau Güell (que és en l'àmbit civil allò que la Sagrada Família significa en l'àmbit religiós). Segon, i per acabar, cal dir que (3) retornem a l'afirmació que va fer Dalí quan li van dir si el surrealisme era català. Ell va dir que sí i que no, com hem vist. I això s'ha d'entendre des de la perspectiva de les utopies del Renaixement (de la implicació dels artistes en les ciutats utòpiques). És a dir, des de la visió del «surrealisme clàssic», com un objectiu utòpic de reformulació dels ideals de l'humanisme (i de la modernitat) en un context (el segle xx i després de les dues guerres mundials, de la Guerra Civil Espanyola i de la Guerra del Vietnam) en què aquest ha quedat tocat de mort. El surrealisme clàssic és allò que naix de trobar la síntesi (el «punt dolç», en diria Pujols) entre tres autors francesos i tres autors catalans (en-

27 En Llull hem de tenir en compte, també, com al *Breviculum* tradueix en imatges les lluites contra les idees d'Averrois i d'Aristòtil simulant batalles entre exèrcits enemics.

28 Vegeu, per exemple, Francesc Pujols, «Las tres potencias del alma», *Revista Gran Via*, XII (1961), 484. Barcelona.

tre París i Barcelona com a capitals de l'humanisme i de l'art): entre dos arquitectes (Gaudí i Ledoux), entre dos filòsofs (Pujols i Comte) i entre dos pintors (Fortuny i Moureau). Aquesta és l'aposta de futur de Dalí, que, com Pujols, creu en una necessitat de fer rebrostar l'humanisme (ja no a Europa, sinó arreu del món) a través de la ciència, l'art i el pensament. I és, també, una visió que dóna ja els darrers anys de la seva vida i que és parella de la que va donar Ramon Llull (també en els seus darrers dies) al *Llibre de la ciutat del món* (1314), en el qual es planteja si des de la perspectiva racional la humanitat es mereix ser destruïda. Al final, és perdonada per la justícia divina (i per això la «ciutat del món» no fou destruïda sinó restaurada).²⁹

Per aconseguir l'«art viu», Dalí es recolza en dos autors: la filosofia de Francesc Pujols i la teoria sobre la creació del qui fou el seu mestre de literatura a Figueres: Gabriel Alomar. Del primer n'agafa la visió de la bellesa que conté la denominada «ciència dels sentiments» (o «calologia»)³⁰ i, del segon, la teorització segons la qual l'ésser humà té quatre estadis de relació (i de coneixement) amb la naturalesa (i la vida): la visió, la percepció, la ponderació i la poetització (i el poeta és l'home fort capaç de crear per transformar la societat).³¹ I ambdós es despleguen a través del mètode paranoicocrític i d'un bon coneixement científic de la realitat sencera (biològica, física i cosmològica). Com Gaudí i com Pujols, considera que la ciència fecunda l'art,³² i troba en l'art la manera de donar expressió a la hiparxiologia i a l'encaix entre local i universal (com diuen que cal fer tant

29 Ramon Llull, *Llibre de la disputa del clergue Pere i de Ramon, el fantàstic. Llibre de la ciutat del món*, Turnhout / Santa Coloma de Queralt: Brepols / Obrador Edèndum / Universitat Rovira i Virgili, 2008.

30 Aquesta és una visió de la bellesa oposada al neoplatonisme de la «bellesa arbitrària» de D'Ors i una alternativa a l'estètica de la bellesa de Francesc de Paula Mirabent i a la perspectiva estètica de Lluís Farré que és «hereva» de la de Torras i Bages (que comparteixen escenari amb Pujols i Dalí a la Catalunya contemporània). Totes elles, àvides lectores de Plató i de Kant.

31 Els tres primers modes els fa tothom i permeten veure, avaluar i raonar. El quart només el porten a terme les persones que més despleguen les capacitats humanes. En paraules d'avui, els qui porten fins a límits insospitats aquells dos elements que permeten un salt qualitatiu i cognitiu en relació a qualsevol altra forma de vida: el cervell i el llenguatge. Els poetes, doncs, transfiguren la vida. Vegeu Gabriel Alomar, *El futurisme i altres assaigs*, Barcelona: Edicions 62, 1970.

32 Per a Gaudí, «la saviesa és superior a la ciència» i «l'art fecunda la ciència». Vegeu Isidre Puig-Boada (ed.), *El pensament de Gaudí*, Barcelona: Dux-Elm, 2004, p.183 i 185. Vegeu,

Alomar com Pujols).³³ A més, d'Alomar el deuria comprendre la concepció del «futurisme» com a expressió d'una causa de «bellesa i ressurrecció». És a dir, d'un somni per demà que trobem materialitzat en el surrealisme clàssic. En paraules d'Alomar: «futurisme deu ésser el regust més intens de l'eternitat d'un mateix, [...] Temps dinamisme etern, com l'espai és l'etern estatisme, salut; que si tu mates en les formes la bellesa actuals sols pera formar, inagotable i mai vista, la bellesa futura».³⁴

Del plaer i del desig

De la proposta de Dalí, és interessant que incorpori la figura de Claude-Nicolas Ledoux, que podríem anomenar «l'arquitecte de la passió i del desig», el qual dissenyà l'«Oikema» (o «casa del plaer») en aquell segle XVIII francès que compartí amb el marquès de Sade. Un espai regit només per les passions. I és que, de fet, Pujols coneixia la problemàtica entre la sensibilitat i el gust que s'inicià al segle XVII i continuà al XVIII amb els moralistes francesos, i s'hi identificava.³⁵

En aquest sentit, podem ben dir que Pujols i Dalí recuperen vells temes de la reflexió sobre «l'home de geni» de Plató i d'Aristòtil. D'una banda, porten fins a l'extrem l'afirmació de Plató que per fer art no n'hi ha prou amb la tècnica. Cal «entusiasme» i «mania» (una part de follia), ja que el poeta no és un simple mèdiu.³⁶ De l'altra, recullen l'afirmació d'Aristòtil (que també encaixa amb el que va dir Llull) que el plaer no és una qualitat en si mateix, però dona major qualitat a allò (i a aquella activitat) que acompanya. I posa en valor que només els humans fem art i en i gaudim.³⁷

també, els articles publicats per Gabriel Alomar al periòdic *El Poble Català*, III, 193, 213 i 214. Barcelona, 1906.

33 De l'any 1935 és l'article que Pujols va escriure sobre Dalí al periòdic *Las Noticias* de Barcelona, amb data de 22 de setembre. Li diu el pintor de la realitat a través del surrealisme i el compara, com també havia fet amb Ramon Llull, amb Cristòfor Colom (ja que pel seu esforç ingent serem capaços d'albirar tot un món nou.).

34 Gabriel Alomar, «Als amics de futurisme», *Futurisme. Revista Catalana*, I, (1907), 3.

35 Vegeu: Alexandre Cirici, «El concepte de bellesa de Francesc Pujols», dins *Francesc Pujols pels seus amics* Figueres: Fundació Gala-Salvador Dalí, 1991, p. 106. No és debades que l'any 1906 va publicar la novel·la eròtica *El Nuevo Pascual*. Francesc Pujols, *El nuevo pascual o la prostitución*, Vilafranca del Penedès: Andana, 2005.

36 Plató, *Fedre*, 248a.

37 Aristòtil, *Metafísica*, I, 1, 980b i *Física*, 194a 21 i 199a 15.

A banda del rerefons clàssic, en les reflexions de Pujols i de Dalí hi rebrota la voluptuositat del segle XVIII. Un segle en què des de la defensa de la llibertat es critica la religió i en què Sade posa en solfa l'expressió de l'hedonisme al costat del desig i del plaer. No debades, a l'«Enciclopèdia dels sabers» (de Diderot i D'Alembert) ell hi oposa l'«Enciclopèdia dels plaers» com una compilació de les passions humanes.

Així mateix, en els nostres dies la neurociència estudia com el plaer i el dolor són dos aspectes fonamentals per saber qui i com som. La curiositat, el joc lúdic i educatiu i el plaer físic i intel·lectual són elements constitutius de la vida i de la personalitat humana.³⁸ I aquest fet, una vegada més, encaixa amb les aportacions de Ramon Llull, per a qui el plaer biològic i el plaer intel·lectual són en la base de la vida humana: «Enaixí com lo carcanyell és en plaer e en bon saber com ne passen els viandes dolces e saboroses, enaixí, Sènyer, lo cos de l'home és en gran sojorn e en gran plaer com està ple e bastat d'amor e de cogitacions e de remembraments de son bo senyor, e de son creador, e de son salvador.»³⁹

No debades, quan Dalí descriu el procés nihilista que cal fer a l'hora d'acostar-se a Gaudí diu que cal menjar-se'l per defecar i, així, aprofitar tot l'aliment que proporciona (i tenir nous adobs per al futur). El cos, la sang i la vida apareixen en el centre de tot plegat.

Realitat i hiperrealitat

El surrealisme clàssic és una proposta d'utopia oberta. Una utopia amb sis grans reivindicacions: els dos filòsofs (Comte i Pujols) són la necessitat de basar la filosofia i l'art en el coneixement científic de la realitat sencera i fer que aquest coneixement sigui compartit i viscut i incorpori un sentit transcendent de la vida humana); els dos pintors (Fortuny i Moureau)

38 Vegeu Francisco Mora, *Los laberintos del placer en el cerebro humano*, Madrid: Ariel, 2006. A més, com conta el mateix autor, en un altre llibre de Mora en què hi veiem unes aportacions que donen una base més ferma al que havien dit Aristòtil, Pujols i Dalí, el substrat neuronal del plaer intel·lectual és el mateix que el del plaer físic (de l'aliment) i sexual allò que se sol denominar «hedònicament plaent». Per tant, la combinació entre curiositat (lligada a l'emoció i a l'atenció que aquesta desperta) i plaer és fonamental per aprendre. Vegeu: Francisco Mora, *Neuroeducación*, Madrid: Alianza, 2013.

39 Això ho escriu Llull al *Llibre de Contemplació* i encaixa amb la manera com concep el bon desplegament de les facultats de l'ànima humana. Ramon Llull, *Pàgines escollides de Ramon Llull*, Barcelona: Barcino, 1932, p. 68.

són la reivindicació de la força expressiva, de l'emotivitat, del simbolisme artístic (i de la transmutació del coneixement científic en imatges); i la incorporació dels dos arquitectes (Gaudí i Ledoux) són la reivindicació de la sensualitat, l'hedonisme, la hipèrbole, l'exuberància i el plaer que acompanya i dona valor humà al desplegament científic i artístic i a la vida humana. Desplegar les implicacions d'aquests punts ens portaria molt enllà del tema que ens toca, però cal tenir-ho en compte i, sobretot, cal veure que la utopia és vista com un procés viu i obert.

Sí que cal, però, veure com darrere d'aquesta utopia hi ha una certa visió de l'ésser humà i del «jo». El «jo» és conscient, inconscient i sobreconscient (com diu Freud). És, també, somni i vigília (com havia dit Llull a la *Doctrina Pueril*: «Vetlar y dormir convenen à l'home, y sabs perque? Perque l'home en lo dormir descansa, y per lo vetlar treball; perque, quant l'home dorm, l'esperit recupera lo calòr natural pe causa del descans; y quant vetla se cansa obrànt lo que las potencias de l'ànima manan, y d'assò se multiplica y se conserva el calòr natural pel moviment del cos escalfat per lo moviment.»).⁴⁰ D'altra banda, que Pujols digui que ell també és hereu de Vives permet agafar el tema que ens ocupa a partir de l'afirmació de Vives (de l'any 1538 al *De anima et vita*), en la qual posa l'accent en la memòria associativa de l'aprenentatge humà. I això vol dir, com diu la neurociència avui, adquirir noves representacions neuronals d'informació i establir relacions entre elles. I són els memòries les que permeten relacionar el present amb el passat i projectar les nostres idees i pensaments al futur. I aquest és l'esquema bàsic que encaixa bé amb el que diu Pujols sobre la subjectivitat i l'art.

Pujols i Dalí van més enllà. Cal donar un sentit tràgic a la creació artística. Cal que hi tinguin cabuda tant l'element dionisiac com l'apol·lini.⁴¹ I l'art de Gaudí és tràgic perquè la tensió entre fons i forma fa que sigui

40 Ramon Llull, *Llibre de doctrina pueril*, Palma de Mallorca: Imprenta de Pere Antoni Capó, p. 315, 1736.

41 Lluís Farré (*Categorías estéticas*, Madrid: Aguilar, 1966, p.75-85) ha fet una bona descripció del sentit de la tragèdia àtica (que després trobem en Molière i Shakespeare, que defensen Wagner i Nietzsche i que al segle xx va reivindicar Palau i Fabre, per exemple): «La cualidad distintiva de lo trágico es la realidad del ser humano en cuanto tal; [...] El dolor ocasionado a la víctima de la tragedia puede ser tan intenso que [...]. Aclara lo que en el hombre hay de animalidad y sensibilidad. [...] Lo trágico es una categoría que, por el dolor, acerca a lo humano, però conserva todavía una gran dosis de la elevación propia de lo sublime.» La força tràgica que Pujols redescobreix en la figura de Job.

una arquitectura monumental i grotesca; i al mateix temps, més lliure, ja que per l'ús de la hipèrbole i de la catenària pot fer edificis més alts (i amb espais més amplis i més lluminosos) que els que es feien amb l'art gòtic i, per tant, té més llibertat com a arquitecte.

Val a dir que per a Pujols, contra el platonisme orsià (i qualsevol altre neoplatonisme), la bellesa no és una idea o una veritat i una bondat fora de l'existència. La veritat, la bondat i la bellesa pertanyen a l'existència. Baixa la visió platònica arran de terra. Per tant, la bellesa és una harmonia no pas estàtica (com la de la Ben Plantada), sinó una harmonia viva (com l'actriu Margarida Xirgu damunt de l'escenari).⁴² És una harmonia que es construeix a partir dels sentiments, que com diu la neurociència són el procés que ens porta a conèixer les emocions (a través de la por, la frustració, el desig...). En altres paraules, la reacció subjectiva de les emocions. I això és assumir, però capgirar (perquè deixa de ser essencialista i passa a ser existencialista), la visió de la importància del procés amorós (eròtic i filial) de Plató i de Ramon Llull. I aquest gir copernicà encaixa, una volta més, amb el que diuen les actuals neurociències.

Per a Pujols, el fons de l'«ànima» són els instints (agressivitat, luxúria, desig...), i com que aquests instints es localitzen en el cos humà, sempre vénen aparellats (la luxúria, per exemple, amb la castedat)⁴³ i en cadas-

42 Vegeu Francesc Pujols, «De la feminitat» *Almanach dels Noucentistes*, Barcelona: Joaquim Horta, 1911; Eugeni d'Ors, *La Ben Plantada*, Barcelona: Llibreria Catalonia, 1935. De fet, en la Catalunya contemporània, i situats en la perspectiva de la transmutació del símbol femení de «la Ben Plantada» a partir de l'experiència estètica tenim el naixement, l'any 1911, de «la Ben Plantada» (que el mateix any Pujols transforma en un ideal humà a través de l'actriu Margarida Xirgu) i que els anys 1917 i 1936 (per Santiago Rusiñol i de Rodolf Llorens, respectivament) adquireix noves transformacions a través de «la Niña Gorda» i de «la Ben Nascuda» i, al final, l'aparició de la hiperrealitat en «la Real Ben Plantada» per Dalí (que és l'arquetip de «la Lídia de Cadaqués»). És el camí que va de la bellesa arquetípica a la bellesa en la sensualitat i la gràcia vital de Xirgu i de «la Ben Nascuda» (que dona un primer moviment a la bellesa estàtica), que va a la lletjor a l'abjecte en Rusiñol i que adquireix i incorpora la follia i Dalí. I que adquireix transcendència en l'art surrealista (l'aspecte sublim). Un camí que va dels instints més bàsics i de l'inconscient al sobreconscient, en un camí «d'ascens» o de construcció arquitectònica passant per totes les «categories estètiques que «deriven» de la bellesa.

43 Segons Alexandre Cirici («El concepte de bellesa de Francesc Pujols» dins: *Francesc Pujols pels seus amics*. Figueres: Fundació Gala-Salvador Dalí, 1991, p. 119), aquests «instints duals» són: Golafreteria-Dejú; Luxúria-Castedat; Orgull-Humanitat; Violència-Sacrifici i Egoisme-Amor. La llibertat d'aquests instints i la cerca del «punt dolç» en cadascun i entre ells és la base de les forces de la vida humana per a Pujols.

cuna d'aquestes parelles hem de trobar el punt dolç entre els dos extrems (per guiar i conduir la vida). L'estructura de la vida psíquica sobre la qual construïm l'existència és com la del cervell, en què hi ha la part primitiva i l'escorça, o com la del «jo», amb l'inconscient i el conscient. I quan despleguem les nostres capacitats des dels instints comencem a construir la moralitat, la veritat i l'art. En un camí cap a la màxima plenitud i llibertat espiritual.

El cos és a la base de la vida humana i de l'art; des d'ell despleguem els sentiments i la vida psíquica, la qual és vigília i somni (com ja digué Llull), i també embriaguesa i somnambulisme (que són dues formes del somni per les quals descendim als nivells inferiors de l'Escala de La Vida), diu Pujols,⁴⁴ que seria l'àmbit on penetra el mètode paranoicocrític.

La naturalesa només la pot conèixer la ciència. És la realitat i pot ser artística, però mai no pot ser moral. L'art és «hiperrealitat». Allò artístic que creem els humans en el nostre camí cap a l'infinit (en el qual també creem la veritat i la moralitat, que, com passa amb l'art, sempre són àmbits oberts i en procés).⁴⁵

La hiperrealitat, el grotesc (o l'humorisme) i l'excés⁴⁶ que crea l'art és una expressió forta i agressiva. Que naix de la violència interior, del desig interior i del dolor. Que és dolor i plaer (alguna cos agre dolça). Que incita a mirar diferent. Que en poetitzar la realitat la transforma i ens transforma. És, de fet, el pas que va de la bellesa (que és una harmonia i un equilibri de la vida humana) al desequilibri. És la lletjor i el sublim.

Dalí, Pujols, Husserl

La posició filosòfica de Pujols i l'artística de Dalí són ben singulars dins el context europeu, sobretot si tenim en compte el moment en què es produ-

44 Ms. «Notes que deixa Francesc Pujols / (segona tanda).» Fundació Francesc Pujols, Capsa 30 (I).

45 Al manuscrit: «Notes que deixa Francesc Pujols / (segona tanda)» hi llegim: «La vida eterna que després de la muerte nos espera en el infinito donde la verdad no necesita la ciencia». Fundació Francesc Pujols, Capsa 30 (I).

46 En aquest sentit, Pujols i Dalí són hereus d'aquella «literatura amb ritme de la sang» nascuda del moviment modernista català, que també havia tractat la follia i la genialitat. Tema que ha estudiat de forma global Maria Dasca i, en el cas concret d'Antoni Fuster Valldeperes, Magí Sunyer. Vegeu: Maria Dasca, «Bogeria i sentit en la narrativa catalana contemporània (1899-1939).» *Revista de Catalunya*, 245 (2008).

eixen (entre les dècades del 1920 i del 1970). En aquests anys hi ha un crisi de l'humanisme en general (i de l'art en concret), de la qual són conscients. Una bona mostra d'aquesta crisi és la conferència que Husserl va fer l'any 1935 a Viena i que porta per títol *La filosofia en la crisi de la humanitat europea*.⁴⁷ Hi diu que la crisi de l'existència europea té dues sortides: (1) la decadència (allunyant-se del seu sentit racional de la vida) i (2) el renaixement en virtut d'un heroisme que derroti el naturalisme. I tant Dalí com Pujols són representants de la segona via. Per què? Potser perquè només van viure freq a freq la Guerra Civil Espanyola del 1936-39 i a certa distància les dues guerres mundials? No ho sabem. En tot cas és una actitud ben diferent a la que trobem dins el món de l'art occidental.⁴⁸

Val a dir que Pujols i Dalí no són els únics que a Europa pensen en un nou humanisme que es basi en un coneixement científic de la realitat, a partir del qual, per a ells, cal fer volar la imaginació creadora. I, com en ells dos, en aquest nou humanisme (basat en la hiparxiologia i en el surrealisme clàssic) hi ocupa un lloc la transcendència (que dóna la mesura d'allò que és humà i deixa oberta una porta al misteri de la realitat). L'any 1949 diferents pensadors i científics es van reunir a Ginebra per tractar el tema. Allà, Karl Jaspers es va plantejar la pregunta sobre si calia rehabilitar el vell humanisme o crear-ne un de nou.⁴⁹ Va reaparèixer el debat sobre si s'havia de comprendre aquest humanisme i la transcendència des de la perspectiva de Jean Paul Sartre i o des de la de Heidegger.⁵⁰ I es van tornar a posar sobre la taula les aportacions d'autors com André George, els quals havien plantejat la necessitat que un nou humanisme tingués com a base els avenços científics. És a dir, que es construeixi sobre l'experiència científica.⁵¹

47 Vegeu: Edmund Husserl, *Fenomenologia*, Barcelona: Edicions 62, 1999. («Die Krisi des europäischen Menschentums und die Philosophie», dins *Die Krisi der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie*, vol. VI, 1954).

48 Val a dir que l'any 1946 George Orwell va dir que a partir de la Guerra Civil espanyola del 1936 al 1939 l'aspecte polític, en el sentit ampli del terme, fou molt present en la seva obra. Vegeu George Orwell, *Why I Write*, Londres: Penguin Books, 2004.

49 René Grousset et alii, *Pour un nouvel Humanisme*. Neuchâtel: Éditions de la Baconnière, 1949.

50 Sartre va abordar aquest tema l'any 1945 en una conferència feta a París que va ser editada l'any 1946 en francès i traduïda a l'anglès l'any 1948. Vegeu Jean Paul Sartre, *Existencialism & Humanism*. Londres: Methuen, 1989.

51 André George, *Le Véritable Humanisme*, Pau: Éditions de la Revue des Jeunes, 1942.

El fet que l'any 1914, mentre Europa comença la Primera Guerra Mundial, a Catalunya començava la Mancomunitat de Catalunya (que és el primer gran projecte de sobirania nacional catalana) i que, tot i patir en la pròpia pell la guerra del 1936 al 1939, no es visqués la Segona Guerra Mundial, dóna als autors catalans una visió i una vivència diferent a la de la majoria d'uropeus en relació a la crisi de l'humanisme i als reptes que aquesta comporta. I aquest fet és en el rerefons de la proposta surrealista de Dalí, que com hem vist s'amara d'Alomar, de Pujols, de Gaudí i de Llull. Una proposta d'humanisme que sobrepassa l'àmbit europeu i que mira tot el món (perquè la seva base és la ciència compartida per tothom). Un humanisme basat en una nova antropologia filosòfica que redimensiona la «realitat» humana i la subjectivitat en un camí que avui es pot rellegir amb molt de profit des de les aportacions de les neurociències. I que redimensiona i dóna un caràcter plural, complex i intens a la cultura catalana del segle xx.

EL DISCURS ABOLICIONISTA DE L'ENTESA DELS CATALANS.
LA INTERVENCIÓ DE JOSEP ANTON BAIXERAS AL SENAT
EL 28 DE DESEMBRE DE 1977

Isabel Baixeras Delclòs
Advocada

1. El context

En els primers anys setanta del segle xx, tot i la senectud del dictador, el règim franquista es mantenia atrinxerat. La pena de mort era una de les que preveien el Codi penal i el Codi de justícia militar que eren aleshores vigents. Quan els jutges consideraven que hi concorrien les circumstàncies de tipus i d'imputabilitat, la imposaven mecànicament i quedava en mans del Govern d'atorgar un indult o confirmar la pena.

Al desembre de 1970, assetjat per pressions molt qualificades, Franco va commutar nou penes de mort aplicades als encausats d'ETA en l'anomenat procés de Burgos. Van arribar, d'arreu, peticions de commutació. Es van viure manifestacions multitudinàries en què participaven persones de tots els sectors socials. La universitat també es va mobilitzar. La tancada de 300 artistes i intel·lectuals catalans a Montserrat es va afegir a aquest moviment, alhora que llençava un manifest per l'amnistia, les llibertats democràtiques i el dret d'autodeterminació. El gremi dels advocats, sensible a la qüestió, va organitzar una tancada al Palau de Justícia de Madrid. El Congrés de l'Advocacia espanyola, que s'havia celebrat a Lleó el juny de 1970, s'havia solidaritzat amb els presos bascos, havia demanat la desaparició de les jurisdiccions especials i havia propugnat l'abolició de la pena de mort.¹

El 1974, l'execució de Salvador Puig Antich, membre d'una organització anarquista anomenada Moviment Ibèric d'Alliberament (MIL), i d'un delinqüent comú pres a Tarragona, tingut per apàtrida i conegut com a Heinz Ches (anys després se sabia que era ciutadà de l'Alemanya Oriental

¹ Rogelio Pérez Bustamante, «La Abogacía española a través de sus congresos (1917-2003)», Consejo General de la Abogacía Española.

i que el seu nom autèntic era Georg Michael Welzel), ens va consternar. Recordo les reunions, tancades, manifestacions i vetlles nocturnes que s'organitzaven per obtenir del Govern l'indult dels condemnats. Les pressions de molts sectors de la societat van ser infructuoses, i fatalment les execucions es van dur a terme pel mètode del garrot vil.

L'art dels anys setanta reflecteix la violència a què el poble era sotmès per la dictadura. Joan Miró, referint-se a un tríptic que va acabar durant el mes de febrer de 1974 amb el títol «L'esperança del condemnat a mort», en diria uns anys més tard:

És estrany, però alhora significatiu, que jo acabés aquella obra el mateix dia que van executar amb el garrot aquell pobre noi, Salvador Puig Antich. Vaig acabar el quadre el mateix dia que el van matar, sense jo saber-ho: una línia negra damunt un fons blanquinós, una línia negra com un fil que algú talla perquè té la força i gens de pietat.

La ferida que l'Estat venjatiu provocava en les persones es reflectia també a la vida quotidiana, en la cultura popular. Els cantautors de la nova cançó en donaven testimoni. El 1974, a la seva cançó «I si canto trist», Lluís Llach clamava:

Jo no estimo la mort
ni el seu pas tan glaçat,
no la vull per a avui
ni tampoc com record...

El 1976, Joan Isaac va compondre «A Margalida», que va dedicar a l'amiga mallorquina de Salvador Puig Antich:

Crida el nom del teu amant,
bandera negra al cor.

Les últimes execucions capitals a Espanya daten del 27 setembre de 1975. L'Estat va afusellar dos militants d'ETA, Jon Paredes (Txiqui) i Angel Otaegi, i tres militants del Front Revolucionari Antifeixista i Patriota (FRAP), José Luis Sánchez Bravo, Ramón García Sanz i Humberto Baena. Les mobilitzacions socials que les havien precedit havien sigut intenses. L'abolició de la pena de mort era una de les reivindicacions que, junt amb la «Plataforma dels 19 punts» de la negociació del conveni de 1975, va mo-

tivar la vaga que va convocar el sindicat Comissions Obreres.² Els sectors progressistes de l'Església Catòlica s'hi van involucrar, al seu torn, oferint no només els locals per a les reunions i trobades, sinó també eines organitzatives, de les quals la població estava mancada. Aquell any, la primera campanya de Justícia i Pau —associació constituïda a l'empara del dret canònic— va tenir com a objecte precisament l'abolició de la pena de mort.

El dia abans de la data fixada per a l'execució dels condemnats, el Consell de Ministres, presidit per Franco, havia discutit la possible suspensió de les execucions de les onze persones condemnades en aquell procés, dues de les quals eren dones embarassades. Les dones i quatre dels homes van ser indultats, però la sentència de mort va ser confirmada per als altres cinc condemnats. Les execucions van tenir lloc enmig d'una onada de repulses nacionals i internacionals. Tretze països van retirar els seus ambaixadors d'Espanya.

Del plor col·lectiu que va generar aquesta execució en dona testimoni la cançó de Luis Eduardo Aute «Al alba». Emmascarada, una vegada més, en una cançó d'amor, la bona gent, esgarrifats i commoguts, cantaven amb Rosa León:

Presiento que tras la noche
vendrá la noche más larga...

Fa poc més de quaranta anys de les darreres execucions. Potser algú trobarà que quaranta anys són molts anys, però el cert és que si els condemnats haguessin tingut salut i, sobretot, si l'Estat no els hagués matat, serien perfectament vius el dia d'avui.

El dictador Franco va morir el 20 de novembre de 1975 i el primer govern del rei Joan Carles I, presidit per Carlos Arias Navarro, va ser declaradament continuista. A partir del juliol de 1976, el govern d'Adolfo Suárez González va impulsar una reforma política que havia de ser «pactada» entre els guanyadors i els perdedors de la guerra. Amb l'excusa de no obrir les ferides, es van voler cobrir amb l'oblit les més terribles malvestats.

A l'abril de 1977, dins del context de la reforma, el Govern va aprovar un decret llei sobre la llibertat d'expressió. Això vol dir que la censura prèvia havia estat vigent fins aleshores. Ara bé, els episodis que després

² José Fernando Mota Muñoz, «Mis manos, mi capital. Els treballadors de la construcció, les CCOO i l'organització de la protesta a la Gran Barcelona (1964-1978)», Alzira, Editorial Germania, 2010.

comentaré, relacionats amb la interdicció d'una representació teatral del grup Els Joglars, mostren com l'eliminació de la censura prèvia no va ser suficient per garantir la llibertat d'expressió.

2. Josep Anton Baixeras, senador per l'Entesa dels Catalans

Al juny de 1977 es van celebrar les primeres eleccions democràtiques des de la Segona República. Les corts que es van constituir van tenir la missió principal d'elaborar una nova constitució, que s'aprovaria al desembre de 1978.

Josep Anton Baixeras Sastre va ser senador en la legislatura anomenada Constituent. El Senat tenia la composició que havia establert la Llei per a la reforma política de 1977, que havia reservat quaranta-un escons a la designació del rei i que comptava amb dos-cents set senadors per elecció. El Josep Anton s'hi va presentar per la candidatura unitària Entesa dels Catalans, i va ser un dels senadors escollits per sufragi per la circumscripció de Tarragona.

En el discurs de padrina del doctorat honoris causa que la Universitat Rovira i Virgili va concedir a Josep Anton Baixeras,³ Joana Zaragoza Gras explicava que la base de la candidatura de l'Entesa dels Catalans per al Senat va ser l'Assemblea de Catalunya, el gran moviment unitari constituït el 1971 amb la complicitat de tots els sectors socials, que tenia, com a programa, la restauració de les llibertats, l'amnistia per als presos polítics, el restabliment de l'Estatut d'autonomia de 1932 com a pas previ al ple exercici del dret d'autodeterminació i la coordinació de l'acció de tots els pobles peninsulars en la lluita democràtica.

La candidatura va tenir un gran èxit, i els dotze candidats que s'hi presentaven van ser elegits amb un nombre altíssim de vots. Per formar grup, s'hi van afegir els dos senadors elegits per CDC i el senador independent Lluís Maria Xirinacs i Damians; després també s'hi sumarien tres dels senadors de designació real. Amb això, al Senat es va constituir un grup nacional català unitari, amb força i prestigi. Un grup que no tan sols va fer la seva tasca a Madrid, sinó que convocava regularment actes unitaris

3 Elogi dels candidats pronunciat per la Dra. Joana Zaragoza Gras, *Investidura com a doctor honoris causa dels Excm. Sr. Xavier Amorós Solà, Sr. Josep Antoni Baixeras Sastre, Sr. Josep Subirats Piñana*: sessió acadèmica extraordinària de 23 de febrer de 2004. Tarragona, Universitat Rovira i Virgili, 2004.

arreu de Catalunya, la qual cosa va suposar una gran ajuda per a la presa de consciència del poble català en els primers anys de la transició.

3. La intervenció de Josep Anton Baixeras en el debat parlamentari d'una proposició de llei per a la supressió de la pena de mort

Una de les primeres comeses del Congrés dels Diputats de les Corts espanyoles va ser de crear una comissió constitucional amb l'encàrrec de redactar un projecte de constitució, i de designar la ponència que n'hauria de redactar l'avantprojecte. Poc després, tot i que es preveia que la constitució que estava en procés de redacció aboliria la pena de mort, un grup parlamentari al Senat anomenat Grupo de Socialistas y Progresistas Independientes va considerar que la supressió d'aquesta pena de l'ordenament jurídic espanyol era urgent i inajornable i va presentar una proposició de llei amb l'ànim d'abolir-la, ras i curt, sense entrar en altres qüestions.

El senador Manuel Villar Arregui, que era el portaveu del grup que formulava la proposició, era advocat i havia participat activament en el Congrés de l'Advocacia celebrat a León el 1970, que he esmentat abans. Aquest congrés és recordat, en el gremi, com el «Congrés de la Ruptura», ja que l'advocacia es va espolsar la caspa de les solapes i hi va decidir obrir-se a la societat, tot compromentent-se a modernitzar les seves estructures i a defensar els drets humans i les llibertats de tots els ciutadans. Del mateix any 1970 data la constitució de la Comissió de Defensa dels Drets de la Persona⁴ al si del Col·legi d'Advocats de Barcelona, que va emprendre i va sostenir coratjosament nombrosíssimes accions en contra del règim franquista en relació amb els delictes polítics i en ocasió de les condemnes a mort que se succeïen.

M'he referit, abans, a les conclusions del Congrés d'Advocats de León de 1970 perquè la memòria de la proposició de llei formulada al Senat les ressenyava, tot fent esment, també, de les repetides propostes que els Professores Numerarios de Derecho Penal de la Universitat espanyola feien en totes les trobades anuals que celebraven. El sector professional d'advocats i de juristes penalistes era unànimement abolicionista.

⁴ Vídeo sobre la història de la Comissió de Defensa dels Drets de la Persona i del Lliure Exercici de l'Advocacia del Col·legi d'Advocats de Barcelona. Produït per Contrast, Metromuster i 15Mbcn tv. Data de publicació a Youtube: 31 de maig 2013. Consulta: 2 de maig de 2017.

En la seva condició de senador per Tarragona, Josep Anton Baixeras Sastre va ser un dels protagonistes d'aquella iniciativa legislativa, perquè va ser ell qui, en la sessió de 28 de desembre de 1977 —dia que el calendari dedica al record de les persones innocents—, va actuar davant el ple de la Cambra com a portaveu de l'Entesa dels Catalans i es va incorporar al debat impulsat pel Grupo de Socialistas y Progresistas Independientes, en defensa de la proposició de llei.

Per la seva doble condició de polític i advocat, li va agradar molt que el seu Grup li encomanés la tasca de defensar la posició abolicionista. En l'encapçalament del seu parlament s'hi refereix com un honor.

És altament probable que al Josep Anton li vingués aquells dies a la memòria un episodi familiar que va marcar tràgicament la seva infància. En plena Guerra Civil, la seva cosina Maria Teresa Sastre Torras, filla del metge Josep Maria Sastre Piqué, va ser detinguda, jutjada i condemnada a mort⁵ pel seu activisme de socors blanc en el si de l'organització Acció Catòlica. La Maria Teresa, que era feminista, amant de la poesia i professora de català, havia tingut una influència certa en els seus cosins més joves, de qui sovint tenia cura. Als onze o dotze anys, el Josep Anton va resultar sens dubte colpit per la magnitud de la condemna i és molt probable que, quaranta anys més tard, en la seva intervenció al Senat, dediqués un record a la seva cosina més gran, castigada amb la pena capital pel delictes d'amagar i ajudar persones perseguides.

4. El llenguatge i l'estil del discurs

El discurs del Josep Anton, que està recollit en el Diari de Sessions⁶ i que avui presentem en aquesta publicació, consta d'una introducció organitzada en dues parts (l'una de presentació i l'altra de justificació de la representativitat), i de tres paràgrafs que desenvolupen el suport de l'Entesa dels Catalans a la proposició de llei. Té un parell de frases contundents («el voto de Catalunya en este tema es abolicionista», «Se trata de dejar de matar»), que Josep Anton Baixeras expressa amb claredat precedides

5 Commutada la pena de mort per la de presó perpètua, Maria Teresa Sastre va morir miserablement d'una malaltia infecciosa mentre estava pendent que la Creu Roja aconseguís incloure-la en un bescanvi de presos amb el bàndol nacional.

6 Diari de Sessions del Senat, edició número 16, de 28 de desembre de 1977.

i embolcallades dels recursos idiomàtics una mica rebuscats que eren, en aquell temps, els propis del fòrum jurídic i de la retòrica parlamentària.

Amb un llenguatge florit, extremadament formal, quasi forense, el Josep Anton es permet de dir forts penjaments, a tort i a dret, sense misericòrdia. Llenguatge que és, per altra banda, altament simbòlic i críptic. Cal no descartar que el seu estil estigués, encara, impregnat dels enginyosos recursos que els escriptors compromesos van haver d'utilitzar durant el franquisme per enganyar el censor que els revisava els textos a l'avançada.

El text no conclou amb un corol·lari cartesià dels antecedents considerats i de la tesi justificada, sinó que acaba en punta, amb una gran eficàcia. Les tres últimes paraules —les que precedeixen l'agraïment cortès i l'aplaudiment de la Cambra— són «voluntat de abolición», de manera que ell aconseguix l'efecte teatral, necessàriament volgut, d'aplicar directament l'ovació dels senadors —més o menys distreta o automàtica—, al missatge que l'Entesa dels Catalans acabava d'emetre.

5. Els conceptes

«El voto de Cataluña en este tema es abolicionista», diu. És Catalunya qui parla per boca del Josep Anton. Els òptims resultats obtinguts al Senat a les primeres eleccions permetien que l'Entesa dels Catalans marqués aquest punt davant la Cambra Alta espanyola.

Tot el discurs està configurat com un diàleg entre «nosotros» i «vosotros». Reconeix, al final del paràgraf primer, que, en l'idioma castellà que empra davant la Cambra, la seva dicció no és l'estàndard; amb aquesta falsa humilitat dispara un dard exquisit que el posiciona, en el Senat d'Espanya, com a diferent.

Quan, en el segon paràgraf, es refereix a l'origen del mandat que ell ostenta, es refereix concretament als electors del «Principat de Catalunya». És coneguda la intensitat dels lligams que Josep Anton Baixeras va mantenir amb els sectors culturals de tots els Països Catalans,⁷ i la seva contribució a la divulgació d'aquest ideal de país, del qual el Principat no és més que un dels seus territoris. Veig, en la voluntat d'aclarir aquest matís, un esment que la Catalunya política és, per a ell, només un bocí de la seva pàtria.

⁷ Montserrat Palau, pròleg a Josep Anton Baixeras, *Obra Completa 3, Cròniques radiofòniques*, Cossetània Edicions, 2014.

Amb el pronom «nosotros», que engloba tot Catalunya —com ja ens ha aclarit amb un orgull gens dissimulat—, rebutja la tradició jurídica representada per Francisco de Vitoria, Luís de Molina i Alfonso de Castro. Diu que els catalans no acceptem —que la rebutgem— una tradició jurídica que inicien els teòlegs de la Salamanca del Siglo de Oro; una tradició que Josep Anton Baixeras qualifica cruament de «marcadamente homicida».

En esmentar Alfonso de Castro —l'inquisidor conegut com a «azote de herejes»—, «ell» s'hi refereix com el «feroz Alfonso de Castro». Després parlaré, de nou, de la ferotgia.

Diu el Josep Anton, en nom dels catalans:

Y tenemos un motivo más para rechazarla [...] Los hombres de mi generación saben que a los muchos motivos invocados para matar, en algún determinado momento histórico, se añadió en la práctica el de ser catalanista.

Baixeras es constitueix, aquí, com a dipositari de la memòria històrica. Explica als senadors, per si algú no ho sabia, o per si ho havien oblidat, que de vegades la ideologia catalanista ha estat un factor determinant en els motius de la condemna a mort. Els diu que és una veritat històrica. No esmenta noms, no en dóna exemples, però ens vénen al cap els de Lluís Companys, Joan Peiró i Carrasco Formiguera, que van ser condemnats a mort i executats legalment durant els anys quaranta. Ens podem fixar particularment en el text de la sentència que va imposar la pena de mort a Carles Rahola Llorens, incriminat, condemnat i executat al març de 1939 a la tàpia del cementiri de Girona, per haver estat «uno de los más destacados separatistas de Gerona, colaborador asiduo del diario separatista de esta localidad *L'Autonomista*».

La pàgina web «ESCAT, Escriptors del Camp de Tarragona» ofereix una entrevista a Josep Anton Baixeras,⁸ en la qual ell es refereix a la seva vivència personal de la guerra i de la repressió. En destaco, ara, les paraules següents:

Vaig pertànyer a una època extraordinàriament excepcional i conflictiva. Perquè, viure en estat de guerra, després he anat comprenent que no és la situació normal de la major part dels éssers [...]. Afegint-se a això, una situació de repressió sobre el que era el meu món, i el que era la meva pàtria, i que era

8 «Entrevista a J. A. Baixeras». Publicada a Youtube el 3 de febrer de 2014. Consulta: 2 de maig de 2017.

la meva condició i la meva cultura, d'una brutalitat inenarrable i en la qual la desviació, com és notori, i ara que es parla tant de la memòria històrica, es castigava amb la pena de mort, és a dir que no era cap broma! Aleshores, és clar, això, per força —per força! — es deu haver acusat al llarg de la meua activitat.

El segon paràgraf del discurs acaba amb un pronunciament clar i concret:

Se trata de dejar de matar. Votaremos a favor de esta proposición de ley, aunque quizás algunos la consideren inoportuna. Nosotros opinamos que sí es oportuna.

L'estil concís d'aquest missatge, que vol esborrar qualsevol dubte, va precedit d'una complicada retòrica introduïda amb uns desmentits: «no farem..., no direm...» que encapçalen una impertinent i descarada comparació de les civilitzacions castellana i catalana, en ocasió de la qual el portaveu de l'Entesa dels Catalans contraposa el «numen fiero» de *Campos de Castilla* per on creua, errívola, l'ombra de Caïm, amb els prats plàcids de la dolça Catalunya per on Déu passejava en primavera.

Aquest dos personatges, el «numen fiero cruel de vuestros campos» (recordin que abans ell ha qualificat Alfonso de Castro com a «el feroz») i el déu bonhomíós i amable que freqüenta «otras praderas» simbolitzen, de manera agrament contrastada, dues de les civilitzacions que han tingut i tenen dificultats per conviure a la península Ibèrica. M'hi referiré més detingudament.

Josep Anton Baixeras diu que seria deslleial acudir als grans poetes per desenvolupar els seus arguments. Ell sent, però, que aquest és el dia oportú per ser deslleial, i hi acudeix de ple, sense manies.

El 1977, Antonio Machado, que el Josep Anton invocava sense anomenar-lo, era molt present al carrer. Joan Manuel Serrat i Paco Ibàñez, entre d'altres, havien musicat poemes seus el 1969 i el 1970, i van contribuir a divulgar-lo. «Proverbios y cantares», del poemari *Campos de Castilla*, es va popularitzar, i les noves generacions es van familiaritzar amb la tesi de Machado sobre la dicotomia de les dues Espanyes antagòniques i enfrontades: la progressista (republicana, laica, d'esquerres) i la conservadora (monàrquica, missaire i de dretes).

La decisió de citar Machado podria respondre a la voluntat de donar relleu a una segona dualitat, essent que a la península Ibèrica coexisteixen consciències nacionals diverses que mantenen, entre elles, tensions

culturals, socials i, en definitiva, polítiques. Machado havia posat aquest conflicte en boca del seu personatge Juan de Mairena:

De aquellos que dicen ser gallegos, catalanes, vascos, extremeños, castellanos, etc., antes que españoles, desconfiad siempre. Suelen ser españoles incompletos, insuficientes, de quienes nada grande puede esperarse.

El «numen fiero» citat per Josep Anton Baixeras ens porta, doncs, a un autor d'esquerres d'actitud centralista, Antonio Machado, i a dos paràgrafs del seu poema «Por tierras de España», del poemari *Campos de Castilla* (1907-1917), que diuen així:

El numen de estos campos es sanguinario y fiero:
al declinar la tarde, sobre el remoto alcor,
veréis agigantarse la forma de un arquero,
la forma de un inmenso centauro flechador.

Veréis llanuras bélicas y páramos de asceta
—no fue por estos campos el bíblico jardín—:
son tierras para el águila, un trozo de planeta
por donde cruza errante la sombra de Caín.

Vull cridar l'atenció en relació amb l'antepenúltim vers:

—no fue por estos campos el bíblico jardín—:

Tot descartant que l'Edèn fos a Castella, i per insinuar que el paradís podria haver estat a Catalunya, Josep Anton Baixeras acudeix a la lletra de la sardana «La Santa Espina», obra d'Àngel Guimerà, que hi situa el diví passeig primaveral:

Déu va passar-hi en primavera
i tot cantava al seu pas.
Canta la terra encara entera,
i canta que cantaràs.

Amb totes dues idees, l'orador confegeix la comparació següent:

Tremendamente sencillo, aunque desleal, me sería ahora contraponer con la citas de los grandes poetas el «numen fiero», cruel de vuestros campos por los que cruza errante la sombra de Caín, con otras plácidas praderas por las que Dios paseaba en primavera. Pero esto no es cierto.

L'associació d'idees provocada per l'entremaliat recurs literari incideix en l'inconscient de l'auditori. Als senadors que coneixien la música d'Enric

Morera, de ritme contundent i melodia euforitzant, el relat els va portar irremeiablement a enllaçar-hi mentalment la tornada:

Som i serem gent catalana
tant si es vol com si no es vol,
que no hi ha terra més ufana
sota la capa del sol.

Heus ací, doncs, com als membres de la Cambra, després d'escoltar les cites belles —però amargues i taciturnes— del poeta castellà, se'ls va fer present el lema jovial, descarat i tossut del poble català —lema prohibit per les autoritats de les dues dictadures—,⁹ que insisteix a fer valer la seva diferència.

En qualsevol cas, és emotiu el record per Antonio Machado, que, foragitat d'Espanya per l'exèrcit franquista, va morir en terra catalana; les seves restes van ser enterrades al cementiri de Cotlliure, a la comarca del Rosselló.

En el penúltim paràgraf del discurs, el Josep Anton es refereix a Tarragona com la circumscripció electoral que li ha atorgat el mandat i com a territori on es va produir una de les últimes execucions capitals. La sensibilitat abolicionista dels tarragonins, que vam haver de suportar la ignomínia de l'execució d'Heinz Ches a la nostra ciutat, arriba a les Corts d'Espanya a través de la seva representació.

El 1977, la condició d'Heinz Ches de ciutadà alemany encara no es coneixia —no es va saber fins al 1995, a través del treball de recerca d'un periodista valencià—,¹⁰ i Josep Anton s'hi referia en la condició d'apàtrida que va constar en el procés.

El fet que Heinz Ches fos un pres comú dóna testimoni de la vocació del Baixeras advocat, disposat a defensar els drets de persones de tota

9 «Habiendo llegado a este Gobierno Civil, en forma que no deja lugar a dudas, que determinados elementos han convertido la sardana «La Santa Espina» en himno representativo de odiosas ideas y criminales aspiraciones, escuchando su música con el respeto y reverencia que se tributan a los himnos nacionales, he acordado prohibir que se toque y cante la mencionada sardana en la vía pública, salas de espectáculos y sociedades y en las romerías o reuniones campesinas, previniendo a los infractores de esta orden que procederé a su castigo con todo rigor.» General Losada, 5 de septiembre de 1924. Font: Escolles al Palau, dossier educatiu Cobla 2.0, Palau de la Música Catalana, ressenyat per Viquipèdia. Consulta: 2 de maig de 2017.

10 Raúl M. Riebenbauer, *El silenci de Georg*, RBA Libros, 2005.

condició. El recordatori de la condició d'«apàtrida» que s'atribuïa a Heinz Ches serveix al Josep Anton —que era un narrador destre en els recursos del llenguatge— per descriure la soledat del condemnat. Una persona sola, sense família, sense amics, i fins i tot sense pàtria, és l'home nu, desvalgut. La soledat de l'home en el moment del naixement i en el moment de la mort és a l'essència de la nostra condició. En el context del debat parlamentari sobre l'abolició de la pena de mort, la presentació de la persona que, despullada de tot lligam humà i social, és objecte de l'execució capital feta en nom de l'Estat, és expressiva de la màxima injustícia.

En l'època en què tenia lloc el debat, els carrers i les places de Catalunya vibraven sota el lema de la llibertat d'expressió. També a Madrid i a París ressonaven les protestes per l'empresonament d'uns dels actors i l'exili d'uns altres, per causa de la producció i exhibició de l'obra de teatre *La Torna*, obra de creació col·lectiva d'Els Joglars, que recreava sarcàsticament els darrers dies de Heinz Ches.

En la seva condició de dramaturg, Josep Anton Baixeras creia en la força transformadora del teatre, i en el seu discurs es va referir expressament a la recent detenció i engarjolament dels membres de la companyia de còmics que havia produït i posat en escena *La Torna*.

Feia un mes i mig que l'obra s'havia estrenat a Barbastre.¹¹ Pocs dies més tard s'havia representat a Granollers, amb la mala fortuna que a la llotja municipal hi havia un militar que exercia com a secretari de l'ajuntament i que havia estat, precisament, el ponent en la causa ordinària 129/IV-72, que el Jutjat Militar Eventual de Tarragona havia seguit contra Heinz Ches. Aquest militar no va romandre pas impassible en veure com el mims representaven la deliberació d'un tribunal militar que jutjava un tal «Sànches», i d'escoltar com deien «somos machos y tenemos cojones».

L'últim dia de novembre del mateix any, quan *La Torna* estava a punt de representar-se al Teatre Bartrina, Els Joglars van ser invitats telefònicament a suspendre la funció. Els primers dies de desembre, l'autoritat militar va iniciar un procés per injúria a les forces armades a l'empara del Codi de justícia militar de 1945, i va citar a declarar els crítics teatrals Salvador Corberó i Joan de Sagarra. A meitat de mes, el coronel instructor va prendre declaració a Albert Boadella, el va detenir i el va tancar a la presó Model.

¹¹ Elisa Crehuet i altres, «Joglars 77, del escenario al trullo». Icària, 2008.

Amb aquesta detenció, el món del teatre es va mobilitzar. La professió va fer una pinya compacta. Es va constituir l'Assemblea Permanent de l'Espectacle, i als actors i directors es van sumar els músics, els ballarins i els artistes plàstics. El Saló Diana, del carrer de Sant Pau de Barcelona, es va convertir en el centre de la mobilització. El logotip de la campanya, d'una gran eficàcia comunicativa, va ser dissenyat per Teresa Calafell i Fàbià Puigserver; representa la màscara de la comèdia amb la boca creuada per una pinzellada roja.

El dijous 22 de desembre (el debat al Senat es faria al cap de menys d'una setmana) tots els teatres i un centenar de cinemes de Barcelona havien aturat l'activitat. També el Molino i el Liceu. Quan el Josep Anton diu «supongo a la Cámara enterada» és perquè, certament, les repercussions de la campanya per la llibertat d'expressió s'estaven difonent per tot arreu.

En el darrer paràgraf, Josep Anton Baixeras parla directament de la sang, la circulació de la qual s'interromp amb la mort. Exhorta l'Estat perquè posi fi al vessament de sang, perquè s'abstingui d'interrompre la vida. En el llenguatge simbòlic que utilitza al final del discurs esmenta, fins i tot, el diable, com a autor de la frase «la sang és un líquid molt especial».

El Josep Anton aporta al seu discurs un dels seus temes preferits, el *Faust* de Goethe, amanit amb un comentari una mica sarcàstic («como saben muy bien los miembros de esta Cámara»). Alguns, certament, ho saben,¹² però potser no pas tots.

Com que en el poema de Goethe el diable convida Faust a usar la sang com a tinta en la signatura del pervers contracte de venda de la seva ànima, els vincles que aquella sang pugui tenir amb la sang vessada pels executats a mort no semblen massa evidents. Potser el Josep Anton volia parlar de la sang de manera simbòlica, com a fluid vital. Potser va tenir simplement el desig de citar el seu admirat Goethe, que era literat i polític a la vegada, com ell mateix. Tal com diu en l'entrevista accessible a Youtube a què em referia abans,¹³ «Goethe està gairebé sempre present en les coses que escric».

12 El 4 de juliol de 1978, Manuel Fraga Iribarne, com a portaveu d'Alianza Popular, que va intervenir en el Congrés dels Diputats en el debat de la constitució, va citar —sense que vingués gaire a tomb, i com si no volgués ser menys— el *Faust* de Goethe.

13 «Entrevista a J. A. Baixeras». Publicada a Youtube el 3 de febrer de 2014. Consulta: 2 de maig de 2017.

El cas és que, un cop ha tenyit de vermell l'acabament del discurs, el portaveu de l'Entesa dels Catalans prega l'Estat que aturi el vessament d'una gota més de sang i li recorda que el poble, tot el poble, tots els electors, «los vuestros y los nuestros», tenen una pacífica i pietosa voluntat d'abolició.

6. El desenllaç

En el debat, el senador Antonio Giménez Blanco, de Unión del Centro Democrático —que és el partit que donava suport al Govern— va consumir el seu torn en contra de la proposició. Va venir a dir que era al Govern a qui corresponia exercir la iniciativa legislativa mitjançant un projecte de llei de reforma del Codi penal que fos coherent i sistemàtic. Afirmava que el seu grup parlamentari comptava amb la promesa solemne del Govern d'escometre aviat la dita reforma, i deia cínicament que «la aguardamos con ansiedad». Fins i tot es va permetre de renyar els senadors que havien presentat la proposició, i els que s'hi havien adherit, i els va reptar que no fessin com els insurrectes murcians que el 1873 s'havien alçat amb el crit de «Viva Cartagena», en el seu afany de construir, des de baix, un estat federal, en el temps de la Primera República espanyola.

El cas és que, posada a votació la proposició del Grupo de Progresistas y Socialistas Independientes, només 92 dels 200 vots van ser emesos a favor, 104 vots van ser contraris a la proposició, dos van ser nuls i un va ser emès en blanc.

Epíleg

El 16 de desembre de 2009, Espanya va ratificar el Protocol 13 al Conveni europeu per a la protecció dels drets humans i les llibertats fonamentals, que estableix l'abolició de la pena de mort en qualsevol circumstància.

Tot i això, l'article 15 de la Constitució de 1978 segueix donant cobertura a la pena de mort en determinades circumstàncies:

Tothom té dret a la vida i a la integritat física i moral, sense que, en cap cas, ningú no pugui ser sotmès a tortura ni a penes o tractes inhumans o degradants. Resta abolida la pena de mort, llevat d'allò que puguin disposar les lleis penals militars per a temps de guerra.

Si bé la Llei orgànica 11/1995, de 27 de novembre, va abolir la pena de mort en temps de guerra, com que la carta magna la manté vigent per a aquest supòsit, una nova llei orgànica la podria tècnicament restablir sense vulnerar la Constitució. Amnistia Internacional ho denuncia i exhorta Espanya que segueixi l'exemple de més de quaranta països que la prohibeixen expressament en les constitucions respectives.

Aquesta és, entre d'altres, una lluita que queda per fer.

Tarragona, 4 de maig de 2017

INTERVENCIÓ DE JOSEP ANTON BAIXERAS AL SENAT
EL 28 DE DESEMBRE DE 1977

Josep Anton Baixeras Sastre

Escriptor i advocat

Señor Presidente, señoras y señores Senadores, mi intervención en este debate participa del doble honor de ser coyuntural portavoz del Grupo Entesa dels Catalans y de dirigirme por vez primera a la Cámara.

Por el alcance y la amplitud de la representación que mi Grupo ostenta de los electores del Principado de Cataluña, nuestra opinión, la opinión de la Entesa sobre el tema de la pena de muerte, es especialmente significativa. Como ocurre en las demás ocasiones en que interviene esta minoría, escucháis, esta vez por medio de mi modesta voz, la voz de los catalanes, su opinión, democráticamente configurada.

El voto de Cataluña en este tema es abolicionista. Es decir, el voto de la Entesa va a ser favorable a la tramitación y reglamentación de la proposición de ley de abolición de la pena de muerte. Nosotros no aceptamos, nosotros rechazamos una tradición jurídica marcadamente homicida: Victoria, Molina, Alfonso de Castro (el feroz Alfonso de Castro); y tenemos un motivo más para rechazarla, aparte de los ya expuestos por mis predecesores en esta tribuna, con mucha mayor brillantez y con acento más puro. Los hombres de mi generación saben que a los muchos motivos invocados para matar, en algún determinado momento histórico, se añadió en la práctica el de ser catalanista. Me apresuro a deciros que, por más que se trate de una triste verdad histórica, el recuerdo no lleva para nosotros ningún acento de vindicta. Sé muy bien hasta qué punto sería fácil encontrar viejas heridas sobre este tema. Demasiado fácil. Como tremendamente sencillo, aunque desleal, me sería ahora contraponer con las citas de los grandes poetas el «numen fiero», cruel de vuestros campos, por los que cruza errante la sombra de Caín, con otras plácidas praderas por las que Dios se paseaba en primavera. Pero esto no es cierto. También la sombra de Caín se ha paseado una y otra vez en siniestra feria por nuestros pue-

blos. Hemos preferido otro camino. No se trata de esto. Se trata de dejar de matar. Votaremos a favor de esta proposición de ley, aunque quizá algunos la consideren inoportuna. Nosotros opinamos que sí que es oportuna.

En la justificación de la proposición hemos oído unas fechas expresivas de las últimas ejecuciones. Constan fechas, pero no los lugares. Uno de estos lugares fue Tarragona, cuya representación ostento en esta Cámara. Por delito común se ejecutó en la cárcel de Tarragona a un oscuro apátrida. Esta muerte ha vuelto a ser muy actual estos días en mi tierra. Supongo a la Cámara enterada de ello.

Quisiera que vierais en nuestro voto, en el voto de la Entesa, el deseo unánime de Cataluña de terminar con esta clase de contrapeso, de «torres» —decimos nosotros—, y terminar con ello con sus secuelas, que a veces se arrastran, en lisiaduras, en mórbidas invalideces del cuerpo social, años y más años. La sangre es un líquido muy especial. El autor de la frase es el mismo diablo, como saben muy bien los miembros de esta Cámara. Si terminamos con la sangre, o si por lo menos ahorramos a nuestro pueblo siquiera una gota más de sangre, hay algo cierto: que merecemos la aprobación de nuestros electores, los vuestros y los nuestros, porque yo descubro en este punto, en todos nuestros electores, latente o manifestada, una pacífica y piadosa voluntad de abolición. Gracias.

UNIVERSITAT ROVIRA i VIRGILI
Càtedra Josep Anton Baixeras

Aquest volum reuneix les aportacions a les Terceres Jornades de la Càtedra Josep Anton Baixeras, celebrades la tardor de 2016, en què van participar els professors Antoni Jordà Fernández, Pompeu Casanovas i Joan Cuscó Clarasó. El títol «Identitat, Literatura i Dret» resumeix els interessos intel·lectuals de Josep Anton Baixeras, tal com es fa palès en un discurs seu contra la pena de mort, pronunciat al senat espanyol, del qual Isabel Baixeras Delclòs fa una anàlisi que clou el llibre.

